

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ

Παράρτημα
Απρίλιος 2022

ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ

Περιοδική έκδοση του Συλλόγου Μεταπτυχιακών και Διδακτορικών Φοιτητών/τριών
Ιστορικού- Αρχαιολογικού ΕΚΠΑ

Διπλωματία και Ιστορία: Συνεργασία, ανταγωνισμός, ρήξη και πολιτισμικές
αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας
14 Φεβρουαρίου 2020

Παράρτημα Δ΄
Απρίλιο 2022

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΠΑ

Διοικούσα Επιτροπή

Γαρρής Δημήτρης
Έρης Γιάννης
Καλαντζή Αναστασία
Κιούση Δάφνη
Κόχυλας Μάνος
Μακρής Αλέξανδρος
Πρωτοψάλτης Ορφέας

Επιστημονικής Επιτροπή

Ζιώγας Βαγγέλης
Κωστούρακης Νικόλαος
Μακρής Αλέξανδρος
Τζίμας Λάμπρος

Επιμέλεια Έκδοσης

Βεκρής Σίμωνας
Ζιώγας Βαγγέλης

ΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ

Τα δημοσιευμένα κείμενα εκφράζουν τη γνώμη και υπογράφονται από τους συγγραφείς τους, οι οποίοι έχουν και την ευθύνη σε ό,τι αφορά το περιεχόμενό τους. Δεν δημοσιεύονται σύγχρονα λογοτεχνικά έργα ή άρθρα πολιτικού περιεχομένου.

Οι εργασίες πρέπει να είναι γραμμένες στη νεοελληνική γλώσσα κατά το μονοτονικό σύστημα. Χρήση ξένης γλώσσας επιτρέπεται μόνο σε μη ελληνόγλωσσους συνεργάτες. Σε αυτή την περίπτωση, οι εργασίες συνοδεύονται απαραίτητα από ευρεία περίληψη στα ελληνικά. Οι συνεργασίες παραδίδονται στη Επιστημονική Επιτροπή σε ψηφιακό αρχείο, στο οποίο το κείμενο θα εμφανίζεται ως Word document.

Διεθνής Κωδικός αριθμός κυκλοφορίας ISSN 1107-9029

© Φοιτητικός σύλλογος Μεταπτυχιακών Σπουδαστών Α΄ και Β΄ κύκλου Τμήματος Ιστορίας –Αρχαιολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών [χώρος Μουσείου, Κτήριο Φιλοσοφικής, Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου, 15784, Αθήνα]

ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΚΠΑ

Ημερίδα του Συλλόγου Μεταπτυχιακών
φοιτητών

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Συνεργασία, ανταγωνισμός, ρήξη
και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις
μεταξύ κρατών.

Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου
Αθηνών (Σκουφά 45, Αθήνα) ^

Παρασκευή 14 Φλεβάρη
ώρα 10:45 π.μ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΛΓΑ Σ. ΒΛΑΧΟΥ: Οι δίγλωσσοι άνδρες ως πρεσβευτές και μυστικοί πράκτορες στις διπλωματικές σχέσεις του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου με τη Δύση.....	3
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ: Η αποστολή του Θεόδωρου Μετοχίτη στη Σερβική αυλή των Σκοπίων το 1299. Το ταξίδι και οι διαπραγματεύσεις μέσα από τον «Πρεσβευτικό» του Θεόδωρου Μετοχίτη.....	10
ΣΙΜΩΝ ΒΕΚΡΗΣ: Προσλήψεις της ευρωπαϊκής διπλωματίας στην Ελλάδα. Η διαμάχη των εφημερίδων «Ελπίς» και «Αιών» γύρω από τον Ουγγρικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας (1849).....	17
ALEXANDER –CHRISTIAN KANTZIAS- ROHDE: Πολιτικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ Γερμανίας και ΕΣΣΔ κατά την περίοδο της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1918 – 1933)....	24
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΤΟΥΡΟΣ: Η κρίση της Αβησσυνίας και η απειλή του επερχόμενου πολέμου μέσα από τις σελίδες του ελληνικού Τύπου (1935-1936).....	35
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ.....	42

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με μεγάλη χαρά, ο Σύλλογος Μεταπτυχιακών και Διδακτορικών Φοιτητών/τριών Ιστορίας-Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ παρουσιάζει τον νέο τόμο του περιοδικού *Διαχρονία*. Σ' αυτόν, δημοσιεύονται τα πρακτικά της ημερίδας «Ιστορία και Διπλωματία: Συνεργασία, ανταγωνισμός, ρήξη και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών» που διεξήχθη στις 16 Φεβρουαρίου 2020 στο κτήριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η ημερίδα αποτέλεσε τη συνέχεια μίας σειράς αντίστοιχων πρωτοβουλιών που τείνουν να δημιουργήσουν μία όμορφη παράδοση, δεδομένου ότι πραγματοποιούνται συστηματικά σε ετήσια βάση. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα σε νέες και νέους επιστήμονες να συμμετάσχουν σε μια διαδικασία που ως στόχο έχει τη δημιουργία ενός σημείου συνάντησης και ανταλλαγής απόψεων από ποικίλες οπτικές.

Για την πραγματοποίηση της ημερίδας εργάστηκαν πολλά μέλη του Συλλόγου. Ήταν μία προσπάθεια «από τα κάτω» τόσο σε οργανωτικό όσο και σε επιστημονικό επίπεδο. Η Επιστημονική Επιτροπή θα ήθελε να ευχαριστήσει το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου για την αμέριστη συμπαράσταση του αλλά και κάθε συνάδελφο που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνεισέφερε με τη δράση του. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στον Δημήτρι Γαρρή για την πολύτιμη βοήθεια του σε οργανωτικά ζητήματα και στην Αγγελική Κοντού που σχεδίασε την αφίσα και το πρόγραμμα της εκδήλωσης.

Η δημοσίευση των πρακτικών της ημερίδας σηματοδοτεί το πέρας της *Διαχρονίας* σε μία νέα εποχή. Για πρώτη φορά από όταν πρωτοκυκλοφόρησε το 1997, το περιοδικό του Συλλόγου μας εκδίδεται ηλεκτρονικά μέσω του server του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για μία σημαντική εξέλιξη που βοηθά στο να ξεπεραστούν τα εμπόδια που παρουσιάζονταν σε αντίστοιχες προσπάθειες έντυπης έκδοσης, ενώ παράλληλα δίνεται η δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης σε οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο. Μάλιστα, ευελπιστούμε ότι στο μέλλον θα καταφέρουμε να ψηφιοποιήσουμε και τους παλαιότερους τόμους της *Διαχρονίας*, ώστε να είναι διαθέσιμοι σε όλους. Η Επιστημονική Επιτροπή ευχαριστεί θερμά τη Διοικούσα Επιτροπή για τη συνεργασία της στην προσπάθεια δημιουργίας της νέας ψηφιακής πλατφόρμας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στην Αρέστεια Παπαδημητρίου που ευγενικά προσφέρθηκε να σχεδιάσει το εξωφύλλου του παρόντα τόμου.

Η Επιστημονική Επιτροπή
Του Συλλόγου Μεταπτυχιακών
και Διδακτορικών Φοιτητών/τριών
Ιστορίας-Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

Οι δίγλωσσοι άνδρες ως πρεσβευτές και μυστικοί πράκτορες στις διπλωματικές σχέσεις του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου με τη Δύση

Όλγα Σ. Βλάχου

Ενώ ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος απέφευγε να χρησιμοποιεί δυτικούς μισθοφόρους θεωρώντας τους ακατάλληλους για πολεμικές συρράξεις εναντίον των Λατίνων του ελλαδικού χώρου, οι δυτικοί είχαν κεντρικό ρόλο ως πρεσβευτές του στη Δύση κατά το δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα.¹ Για να παρακολουθεί τις εξελίξεις, ο Μιχαήλ είχε σχηματίσει μια αποτελεσματική υπηρεσία με Λατίνους πράκτορες -κατοίκους της Κωνσταντινούπολης, του Γαλατά ή και της Δύσης- στο κέντρο της.² Η διπλωματική του δράση συμπεριελάμβανε αυτούς τους Λατίνους σε αξιοσημείωτο βαθμό, διατηρώντας την τακτική δωροδοκίας ως μέσο παρέμβασης στους εσωτερικούς μηχανισμούς άλλων κρατών. Η έκταση και η αποτελεσματικότητα του πληροφοριοδοτικού του ιστού έλαμψε στην αντιμετώπιση του σφοδρότερου εχθρού του: του σικελικού βασιλείου.³

Οι διαθέσιμες πληροφορίες οδηγούν στη διάκριση τεσσάρων δίγλωσσων μελών αυτής της υπηρεσίας, τα οποία θα αποτελέσουν το επίκεντρο της παρούσας σύντομης μελέτης: του μοναχού Μάξιμου Αλουβάρδη, πρώτου πρεσβευτή του Μιχαήλ στην Αγία Έδρα το 1261 και το 1262, του Νικολάου Κρότωνος, αμφίδρομου πρεσβευτή μεταξύ Βυζαντίου και Παποσύνης το 1264, του Φραγκισκανού Ιωάννη Παράστωνα, πρεσβευτή στον Λουδοβίκο Θ' το 1274 και διερμηνέα της βυζαντινής αποστολής στη σύνοδο της Λυών, και του Ογέριο Μποκκανέγκρα, πρωτονοτάριου του Μιχαήλ, επικεφαλής των λατινόφωνων μεταφραστών της αυτοκρατορικής γραμματείας και πρεσβευτή στη Γένουα το 1272.

Ένα από τα χαρακτηριστικά που αναδεικνύονται ως κοινοί παρονομαστές κατά την προσωπογραφική μελέτη των παραπάνω ανδρών είναι η βυζαντινή «υπηκοότητα». Για δύο από αυτούς, η «υπηκοότητα» ήταν φυσική απόρροια της καταγωγής τους. Η καταγωγή του Ιωάννη Παράστωνα του εξασφάλισε το προνόμιο να θεωρείται *πολίτης αρχήθεν*, ο οποίος πιθανόν είχε γεννηθεί στη λατινοκρατούμενη Κωνσταντινούπολη, όπου και παρέμεινε μετά την ανακατάληψή της από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο.⁴ Όσον αφορά τον Μάξιμο Αλουβάρδη, η δίγλωσσία του είναι

¹ Sophia Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle: Western adventurers, friars and nobility in the service of Michael VIII Palaiologos (1261–1282)», στο N. Chrissis - A. Kolia-Dermizaki - A. Papageorgiou (επιμ.), *Byzantium and the West: Perception and Reality (11th–15th c.)*, London, New York: Routledge 2019, σ. 276.

² Deno J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West (1258-1281): a study in Byzantine-Latin relations*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1959, σ. 139.

³ Joseph Gill, *Byzantium and the Papacy 1198-1400*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press 1979, σ. 106. Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, «Η διπλωματία την εποχή των Παλαιολόγων (1261-1453)», στο Κ. Λουγγής - Ε. Kislinger (επιμ.), *Βυζάντιο. Ιστορία και Πολιτισμός. Ερευνητικά πορίσματα*, τ. 2, Αθήνα: Ηρόδοτος 2015, σ. 238-239. Της ίδιας, «In the face of a historical puzzle», *ό.π.*, σ. 282.

⁴ Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, εκδ. A. Failler. Paris: 1984. 5.11.24. (*George Pachymérēs Relations Historiques* τ. 24.1-3: *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*). *Chronica fratris Nicolai Glassberger ordinis minorum observantium*, εκδ. Collegium S. Bonaventurae. Quaracchi: 1887. σ. 88. (*Analecta Franciscana sive Chronica aliaque*

μία σχετικά ασφαλής ένδειξη της καταγωγής του από την πρωτεύουσα, καθώς είναι αμφίβολο ότι υπήρχε ανάγκη για ελληνόφωνους γραμματείς στην καγκελαρία του Βαλδουΐνου Β', στην οποία εργαζόταν.⁵ Ο Μάξιμος, ως πολίτης της λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης, διατήρησε την «υπηκοότητα» του περνώντας στην υπηρεσία του Μιχαήλ Η'.⁶

Εκτός από τους Λατίνους που ζούσαν ήδη εκεί, η Κωνσταντινούπολη του δεύτερου μισού του 13^{ου} αιώνα υπήρξε πόλος έλξης για άλλους δυτικούς, οι οποίοι εντάχθηκαν στο δυναμικό της αυτοκρατορίας επί Μιχαήλ Η'. Η παραχώρηση βυζαντινής «υπηκοότητας» ήταν μία εκ των πολλών ανταμοιβών του αυτοκράτορα για τις υπηρεσίες τους, σε συνδυασμό με εμπορικά προνόμια και τίτλους.⁷ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Γενουάτη Ογέριο Μποκκανέγκρα, ο οποίος εγκατέλειψε την πατρίδα του για μια προνομιακή θέση στο πλευρό του Μιχαήλ Η'.⁸ Η μετακίνησή του θα πρέπει να έγινε λίγο μετά την υπογραφή της συνθήκης του Νυμφαίου και πριν το 1272, όταν πραγματοποιήθηκε η διπλωματική του αποστολή στη Γένουα.⁹ Το γεγονός ότι ο Ογέριο είχε λάβει βυζαντινή «υπηκοότητα» ως ανταμοιβή επιβεβαιώνεται όχι μόνο από τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των έργων που του ανατέθηκαν, αλλά και από την παραμονή του στην πρωτεύουσα ακόμη και μετά τον θάνατο του Μιχαήλ.¹⁰

Επίσης, θα μπορούσε να υποθεθεί, όχι απαραίτητα με ασφάλεια, ότι και ο Έλληνας επίσκοπος Κρότωνος, Νικόλαος, θεωρούνταν πολίτης της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Φαίνεται ότι από την κλήση του στην πρωτεύουσα το 1262 και πιθανόν ως και το τέλος της δεκαετίας παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, μακριά από την ιταλική του επισκοπή.¹¹ Ίσως ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος του είχε χαρίσει βυζαντινή «υπηκοότητα», καθώς ήταν ένα πρόσωπο – κλειδί στις ζωτικής σημασίας επαφές του με την παποσύνη. Η εξουσία που είχε ο Μιχαήλ να εξορίσει τον Νικόλαο στην Ηράκλεια του Πόντου, όταν για άγνωστους λόγους εξέπεσε σε δυσμένεια, ενισχύει αυτή την άποψη.

Κατά την περίοδο που η πολιτική προώθηση της ένωσης των Εκκλησιών βρισκόταν στο κέντρο της διπλωματικής δράσης του Μιχαήλ Η', αναδύθηκαν περιπτώσεις ελληνομαθών Λατίνων κληρικών και μοναχών από τη Ν. Ιταλία με μοναδικές ικανότητες και προσόντα, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να διεκπεραιώνουν επιτυχώς τις πιο ευαίσθητες διαπραγματεύσεις μεταξύ Βυζαντίου

varia documenta ad historiam Fratrum Minorum). S. Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle», *ό.π.*, σ. 280.

⁵ Jean Guirard, *Les registres d'Urbain IV (1261-1264): recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican*, τ. 2.1, Paris: A. Fontemoing 1901, σ. 135.

⁶ D. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West*, *ό.π.*, σ. 132.

⁷ Στο *ίδιο*, σ. 209.

⁸ S. Mergiali-Sahas, *ό.π.*, σ. 276.

⁹ Franz Dölger, *Regesten Der Kaiserurkunden Des Oströmischen Reiches von 565-1453*, 3. Teil: *Regesten von 1204-1282*, München, Berlin: R. Oldenbourg 1932, σ. 60. D. Geanakoplos, *ό.π.*, σ. 248. Luca Pieralli, *La corrispondenza diplomatica dell'imperatore bizantino con le potenze estere nel tredicesimo secolo (1204-1282)*. *Studio storico-diplomatistico ed edizione critica*, Roma Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano 2006, σ. 89-92.

¹⁰ Στο *ίδιο*, σ. 89-95.

¹¹ Γ. Παχυμέρης, *ό.π.*, 5.8.11-19. J. Guiraud, *ό.π.*, σ. 356-357. F. Dölger, *ό.π.*, σ. 41. J. Gill, *Byzantium and the Papacy*, *ό.π.*, σ. 110. S. Mergiali-Sahas, *ό.π.*, σ. 280.

και Αγίας Έδρας. Πρώτος από αυτούς θεωρείται ο Νικόλαος Κρότωνος, ο οποίος μετά την ολοκλήρωση του διπλωματικού έργου επέλεξε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη¹². Η παραχώρηση μιας εκκλησίας στην πρωτεύουσα και η συνήθειά του να φορά ορθόδοξα άμφια και να τηρεί το ορθόδοξο τυπικό, χωρίς ποτέ να μεταστραφεί επισήμως, ίσως χρησιμοποιήθηκε από τον αυτοκράτορα ως υπόδειγμα της νέας πραγματικότητας που θα επέφερε η ένωση των Εκκλησιών.

Ίσως όμως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της τάσης παραβίασης των ορίων μεταξύ ορθοδοξίας και ρωμαιοκαθολικισμού υπήρξε ο Ιωάννης Παράστρων.¹³ Αν και ανήκε στο τάγμα των Φραγκισκανών, διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον ορθόδοξο κλήρο, συχνά συλλειτουργώντας με τον ίδιο τον πατριάρχη ακολουθώντας την ορθόδοξη λειτουργική παράδοση.¹⁴ Μετά τη συμβολή του στη διπλωματική επιτυχία της συνόδου της Λυών, κατέκτησε εξέχουσα θέση στο πλευρό του αυτοκράτορα και του λαού της πρωτεύουσας.¹⁵ Επιπλέον, η προσπάθεια ανάδειξής του ως πρώτου κοινού ορθόδοξου και καθολικού αγίου μετά την ένωση είναι ισχυρό πειστήριο της ευμένειας που έχαιρε εντός του αυτοκρατορικού και εκκλησιαστικού κύκλου της Κωνσταντινούπολης.¹⁶

Βάσει των παραπάνω δεδομένων, μπορεί να παρατηρηθεί ότι οι δίγλωσσοι άνδρες που έσπαζαν τα στεγανά μεταξύ των δύο δογμάτων υπήρξαν πολύτιμοι βοηθοί του Μιχαήλ Η' στις προσπάθειές του για φαινομενική προσχώρηση στη ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Αφενός, ως μέλη του δυτικού κλήρου, γνώριζαν εκ των έσω τα προβλήματα με τους ομόδοξους της Ανατολής. Ως εκ τούτου, ήταν ικανοί να χειριστούν τις καταστάσεις υπέρ της αυτοκρατορίας, χρησιμοποιώντας το κύρος της θέσης τους στους παπικούς κύκλους. Αφετέρου, λόγω της ελληνικής καταγωγής τους, της μακρόχρονης διαμονής τους στην Κωνσταντινούπολη και της θεολογικής παιδείας τους, ανέπτυξαν σχέσεις εμπιστοσύνης με τον πατριαρχικό κλήρο και διέθεταν τα κατάλληλα μέσα για να συγκαλύπτουν το χάσμα που είχε δημιουργηθεί από τη γεωγραφική απόσταση και τις γλωσσικές διαφορές.¹⁷

Μέσα από τη δράση του Ιωάννη Παράστρωνα αναδεικνύεται ο ρόλος των μοναχικών αδελφοτήτων στην υπηρεσία του Μιχαήλ Η'. Φαίνεται ότι οι χρήσιμες υπηρεσίες των

¹² J. Guiraud, *Les registres d'Urbain IV*, ό.π., σ. 405-408. F. Dölger, *Regesten Der Kaiserurkunden Des Oströmischen Reiches*, ό.π., σ. 45. Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571: Volume 1, The thirteenth and fourteenth centuries*, Philadelphia: American Philosophical Society 1976, σ. 101. J. Gill, *Byzantium and the Papacy*, ό.π., σ. 111. S. Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle», ό.π., σ. 280.

¹³ Michael Robson, *The Franciscans in the Middle Ages*, Woodbridge: Boydell & Brewer 2006, σ. 77. S. Mergiali-Sahas, ό.π., σ. 279-280.

¹⁴ Γ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, ό.π., 5.11.33-3.

¹⁵ *Chronica fratris Nicolai Glassberger ordinis minorum observantium*, ό.π., σ. 88. K. Setton, ό.π., σ. 115. Deno J. Geanakoplos, *Constantinople and the West: Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissance and the Byzantine and Roman Churches*, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press 1989, σ. 198-199.

¹⁶ Martiniano Roncanglia, *Les Frères mineurs et l'Église grecque orthodoxe au XIIIe siècle: (1231-1274)*, Le Caire: Centre d'études orientales de la Custodie franciscaine de Terre sainte 1954, σ. 174.

¹⁷ J. Guiraud, *Les registres d'Urbain IV*, ό.π., σ. 356-357. K. Setton, *The Papacy and the Levant*, ό.π., σ. 101. J. Gill, *Byzantium and the Papacy*, ό.π., σ. 109. D. Geanakoplos, *Constantinople and the West*, ό.π., σ. 222. Alexander Alexakis, *Codex Parisinus Graecus 1115 and Its Archetype*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research and Library Collection 1996, σ. 237-245. S. Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle», ό.π., σ. 280.

Φραγκισκανών, αλλά και άλλων αδελφοτήτων, όπως των Δομινικανών, δεν πέρασαν απαρατήρητες από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο στην αναζήτησή του για μυστικούς πράκτορες.¹⁸ Ο Ιωάννης Παράστρων χρησιμοποίησε τη μοναχική του ιδιότητα για να κινείται από την Κωνσταντινούπολη στη Δύση, χωρίς ποτέ να βρει εμπόδιο στις αποστολές του. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις επαφές του με την παποσύνη, η αλληλοϋποστήριξη των Φραγκισκανών έλαμψε στην ανάμειξη επιφανών μοναχών, που, ως παπικοί λεγάτοι, τον συνόδευαν στα ταξίδια του από την Κωνσταντινούπολη και αντίστροφα. Ονόματα όπως αυτό του Μποναγκράτια αλλά και του, κατά μία άποψη επίσης δίγλωσσου, Ιερωνύμου του Ασκόλι, του αρχηγού του τάγματος κατά τη σύνοδο της Λυών και μετέπειτα πάπα, αναφέρονται συνεχώς δίπλα από αυτό του Ιωάννη Παράστρωνα.¹⁹

Οι *fratres* ή φρέριοι ήταν ευπρόσδεκτοι στην αυτοκρατορική αυλή λόγω των ιδιαίτερων προσόντων τους. Είναι σαφές ότι διέθεταν έντονο θρησκευτικό ζήλο και προσπαθούσαν ήδη για τον προσηλυτισμό των ορθοδόξων στον καθολικισμό. Έτσι, η ένωση των Εκκλησιών ήταν ένας σκοπός που με μεγάλη προθυμία και πάθος θέλησαν να εξυπηρετήσουν, χωρίς μάλιστα να απαιτούν υλικές ανταμοιβές, λόγω των καθαρά πνευματικών κινήτρων τους. Επίσης, είχαν ένα προτέρημα που τους κατέστησε αναντικατάστατους ως πρεσβευτές και πράκτορες: μέσα στην ασφάλεια του μοναστικού σχήματος, μπορούσαν να περνούν απαρατήρητοι από εχθρικά εδάφη, και κυρίως μέσα από το βασίλειο του Κάρολου ντ' Ανζού, διαβαίνοντας δρόμους που ήταν κλειστοί για οποιονδήποτε άλλον²⁰.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, η κατάληξη της πρώτης διπλωματικής αποστολής του Μάξιμου Αλουβάρδη φαίνεται προβληματική. Ο Παχυμέρης αναφέρει ότι οι κάτοικοι της Ιταλίας δεν δίστασαν να επιτεθούν στον ίδιο και τον σύντροφό του, Νικηφορίτζη. Αν και οι δύο άνδρες αιχμαλωτίστηκαν, εκτελέστηκε μόνο ο Νικηφορίτζης, ενώ ο Μάξιμος κατάφερε να διαφύγει, προβλέποντας και τη δική του θανάτωση.²¹ Ωστόσο, ίσως ο βασικός λόγος της διαφυγής του Μάξιμου να μην ήταν η προνοητική του σκέψη, αλλά η πιθανή διάθεση ελεημοσύνης που μπορεί να προκάλεσε στους Ιταλούς το μοναστικό του σχήμα. Ακόμη και αν αυτή η υπόθεση δεν αληθεύει, είναι σαφές ότι η ιδιότητα του μοναχού ήταν ένα παράγοντας που συνέβαλλε στην επιμονή του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου στον Μάξιμο.²²

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία των διπλωματικών αποστολών που ανέλαβαν δίγλωσσοι Λατίνοι στη Δύση στέφθηκαν με απόλυτη επιτυχία. Το γεγονός αυτό δεν

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 279.

¹⁹ Jean Guiraud, *Les registres de Grégoire X (1272-1276): recueil des bulles de ces pape, publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux des archives du Vatican*, Paris: Thorin 1892, σ. 73. *Chronica fratris Nicolai Glassberger ordinis minorum observantium*, ό.π., σ. 85-92. K. Setton, *The Papacy and the Levant*, ό.π., σ. 113.

²⁰ Γ. Παχυμέρης, *Συγγραφικά Ιστορία*, ό.π., 5.8.19-26.

²¹²¹ Στο ίδιο, 2.36.11-25. F. Dölger, *Regesten Der Kaiserurkunden Des Oströmischen Reiches*, ό.π., σ. 40. Στυλιανός Λαμπάκης, ««Η πολυδιάστατη διπλωματία του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου»», στο Β. Βλυσίδου - Σ. Λαμπάκης - Μ. Λεοντσίνη - Τ. Λούγγης (επιμ.), *Σεμινάρια περί Βυζαντινής Διπλωματίας*, Αθήνα: Ε.Ι.Ε. 2006, σ. 224.

²² J. Guiraud, *Les registres d'Urbain IV*, ό.π., σ. 135. F. Dölger, ό.π., σ. 45.

ήταν αποτέλεσμα τόσο των ικανοτήτων και των προσόντων τους, όσο του ευρέος δικτύου γνωριμιών που διέθεταν, το οποίο ήταν απότοκο της καταγωγής ή και της ιδιότητάς τους. Το τελευταίο ήταν το ισχυρότερο πλεονέκτημα των δίγλωσσων Λατίνων έναντι οποιουδήποτε Βυζαντινού, εκκλησιαστικού ή κρατικού αξιωματούχου. Η επιτυχημένη διπλωματική τους δράση θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στο δίκτυο αυτό, καθώς οι διεθνείς συνθήκες δεν ήταν πάντοτε υπέρ των βυζαντινών συμφερόντων.

Στην περίπτωση του Νικολάου Κρότωνος, η θέση του στο παπικό ιερατείο του έδινε το ηθικό πλεονέκτημα που ένας ορθόδοξος δεν θα μπορούσε να έχει. Η προσωπική του εγγύηση ήταν αρκετή για να διαλύσει τις αμφιβολίες του Ουρβανού Δ' σε μία εποχή που οι πληγές από την απώλεια της πνευματικής εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη ήταν ακόμη ανοιχτές, ενώ ο έκπτωτος Βαλδουΐνος Β' είχε καταφύγει στην αυλή του με στόχο την εξασφάλιση της παπικής υποστήριξης στις επιδιώξεις του.²³ Ο Μιχαήλ Η' εμπιστεύθηκε στον Νικόλαο τη διεκπεραίωση των διπλωματικών επαφών με την παποσύνη, χωρίς να είναι ωστόσο σαφές εάν του είχε εκμυστηρευθεί τις πραγματικές του προθέσεις ή εάν χρησιμοποίησε τον θρησκευτικό του ζήλο ως όργανο εκπλήρωσης των πολιτικών οραμάτων του.

Ο Φραγκισκανός Ιωάννης Παράστρων ήταν ακόμη ένα πρόσωπο γνωστό στους παπικούς κύκλους πριν τη συνεργασία του με τον Μιχαήλ Η'. Η προϋπηρεσία του στην Αγία Έδρα συνεπάγεται την ύπαρξη ενός δικτύου γνωριμιών, το οποίο ίσως αποτελούνταν κυρίως από μέλη του τάγματός του, που όχι μόνο τον υποστήριξε ενώπιον του επίσης Φραγκισκανού Γρηγορίου Ι', αλλά του προσέφερε και το προνόμιο ιδιωτικών ανεπίσημων συναντήσεων μαζί του. Τα παπικά υπομνήματα με τις εμπιστευτικές οδηγίες, που συνόδευσαν τον Ιωάννη και τους συντρόφους του κατά την επιστροφή τους στην Κωνσταντινούπολη, υποδεικνύουν την ύπαρξη προσωπικών συζητήσεων για τις ενστάσεις των ορθοδόξων στην ένωση και το εσωτερικό κλίμα στην πρωτεύουσα.²⁴ Παρόμοια υπομνήματα τονίζουν την επιρροή του Ιωάννη τόσο στον πατριαρχικό κλήρο όσο και στον αυτοκράτορα. Είναι σαφές ότι η εφαρμογή των αποφάσεων της συνόδου της Λυών στην Κωνσταντινούπολη είχε ανατεθεί προσωπικά στον Ιωάννη Παράστρων.²⁵

Οι γνωριμίες σε συνδυασμό με την προϋπηρεσία στη Δύση και την ευφράδεια στα ελληνικά και τα λατινικά ήταν τα κριτήρια επιλογής και του Ογέριο Μποκκανέγκρα από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο.²⁶ Ο Ογέριο ήταν μέλος επιφανούς οικογένειας της Γένουας και συγγενής του κυβερνήτη της κοινότητας κατά τη σύναψη της συνθήκης του Νυμφαίου, Γουλιέλμου

²³ J. Guiraud, *ό.π.*, σ. 405-408. K. Setton, *The Papacy and the Levant*, *ό.π.*, σ. 101. D. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaelogus and the West*, *ό.π.*, σ. 180. A. Alexakis, *Codex Parisinus Graecus 1115*, *ό.π.*, σ. 234-237.

²⁴ J. Guiraud, *Les registres de Grégoire X*, *ό.π.*, σ. 73-74.

²⁵ Στο *ίδιο*, σ. 349. M. Roncanglia, *Les Frères mineurs et l'Église grecque orthodoxe*, *ό.π.*, σ. 173. J. Gill, *Byzantium and the Papacy*, *ό.π.*, σ. 161. D. Geanakoplos, *Constantinople and the West*, *ό.π.*, σ. 217.

²⁶ S. Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle», *ό.π.*, σ. 276.

Μποκκανέγκρα.²⁷ Η εκ των έσω γνώση των διοικητικών μηχανισμών των ναυτικών εμπορικών πόλεων της Ιταλίας και το οικογενειακό του δίκτυο τον κατέστησαν πολύτιμο σύμμαχο του αυτοκράτορα για περισσότερο από δέκα χρόνια.

Η συνεχής και ενεργή ανάμειξη δυτικών στις αυτοκρατορικές υποθέσεις ήταν αναμφισβήτητο το πλέον κυρίαρχο και διαρκές χαρακτηριστικό των διπλωματικών σχεδιασμών του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Διαφαίνεται ότι η τοποθέτηση της διπλωματίας στο κέντρο της στρατηγικής του και η συνεχής κινητοποίηση του δικτύου των δυτικών που είχε στην υπηρεσία του βοήθησαν τον Μιχαήλ Η' να προστατεύσει, παρά την περιορισμένη στρατιωτική του δύναμη, την πρόσφατα ανακτημένη Κωνσταντινούπολη από τη δυτική επιθετικότητα και να επικρατήσει έναντι του Καρόλου ντ' Ανζού²⁸.

Καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του, τουλάχιστον ένας δίγλωσσος Λατίνος βρισκόταν δίπλα του, είτε ως σύμβουλος είτε ως πρεσβευτής, επιλύοντας το πρόβλημα της γλωσσικής σύγχυσης, το οποίο συχνά θεωρούταν η ρίζα των διαφωνιών Βυζαντίου και Δύσης, τουλάχιστον των εκκλησιαστικών. Η σφραγίδα και η υπογραφή των δίγλωσσων στις διπλωματικές αποστολές, στις επιστολές και στις διακρατικές συνθήκες άφησε το ιδιαίτερο σημάδι της στις διεθνείς σχέσεις της εποχής. Οι δίγλωσσοι ήταν οι αφανείς ήρωες, στους οποίους ο αυτοκράτορας όφειλε πολλές από τις επιτυχίες του, παρόλο που ορισμένοι από αυτούς παραμένουν άγνωστοι στους ερευνητές. Το πλήθος των διαθέσιμων πληροφοριών για τα τέσσερα πρόσωπα που απασχόλησαν την παρούσα μελέτη, το οποίο καθιστά την ανασύνθεση των σταδιοδρομιών τους έστω και μερικώς δυνατή, σαφώς αποτελεί εξαίρεση. Ο Γοφρίδος,²⁹ ο Ιωάννης Παγάνος³⁰ και ο Ανδρόνικος Μασγόδος³¹ είναι ακόμη τρεις δίγλωσσοι που θα ήταν γόνιμο να ερευνηθούν στο μέλλον. Επιπλέον, η περίπτωση του ίσως ελληνομαθούς Φραγκισκανού Ιερωνύμου του Ασκόλι, μέλλοντος πάπα Νικολάου Δ', παραμένει προβληματική.³²

Μελετώντας και συγκρίνοντας τους τέσσερις άνδρες, δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει τις συνδέσεις που προκύπτουν μεταξύ τους, οι οποίες δεν περιορίζονταν στη διγλωσσία τους. Ακολουθώντας τα ίχνη τους στις άμεσες και έμμεσες πηγές, αποκαλύπτονται πτυχές όχι μόνο της διπλωματίας του Μιχαήλ Η', αλλά και της προσωπικότητάς του, των λεπτών ισορροπιών των διακρατικών σχέσεων μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, του κοσμοπολίτικου περιβάλλοντος της πρωτεύουσας, κι ενός κόσμου που, παρά την εμμονή του στις ιδεολογίες του

²⁷ L. Pieralli, *La corrispondenza diplomatica dell'imperatore bizantino*, ό.π., σ. 89-90.

²⁸ S. Mergiali-Sahas, ό.π., σ. 282.

²⁹ F. Dölger, *Regesten Der Kaiserurkunden Des Oströmischen Reiches*, ό.π., σ. 62. L. Pieralli, *La corrispondenza diplomatica dell'imperatore bizantino*, ό.π., σ. 88. S. Mergiali-Sahas, «In the face of a historical puzzle», ό.π., σ. 276-277.

³⁰ D. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West*, ό.π., σ. 292. J. Gill, *Byzantium and the Papacy*, ό.π., σ. 162. S. Mergiali-Sahas, ό.π., σ. 277.

³¹ F. Dölger, ό.π., σ. 71. D. Geanakoplos, ό.π., σ. 306.

³² Στο ίδιο, σ. 292. K. Setton, *The Papacy and the Levant*, ό.π., σ. 113. M. Robson, *The Franciscans in the Middle Ages*, ό.π., σ. 77.

παρελθόντος, είχε αρχίσει να βιώνει τον σταδιακό εκ θεμελίων ανασχηματισμό της Ευρώπης. Οι δίγλωσσοι ήταν παιδιά αυτού του κόσμου, αλλά και ζωντανό παράδειγμα των ιδιόρρυθμων συνθηκών της εποχής. Μέσα από τη δράση τους, λάμπει η αίγλη και η πολυπλοκότητα των τελευταίων δεκαετιών που ο βυζαντινός αυτοκράτορας δικαιούταν ακόμη να αποκαλείται «πατέρας της οικουμένης». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι κάνοντας λόγο για αυτά τα πρόσωπα και την περιπετειώδη ζωή τους, επιτυγχάνεται μια μικρή συμβολή στη διατήρηση ή και την επαναφορά του αποτυπώματός τους στην ιστορία.

Η αποστολή του Θεόδωρου Μετοχίτη στη Σερβική αυλή των Σκοπίων το 1299. Το ταξίδι και οι διαπραγματεύσεις μέσα από τον «Πρεσβευτικό» του Θεόδωρου Μετοχίτη

Γιώργος Μιχαηλίδης

Η αδυναμία της αυτοκρατορίας να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της με ένοπλα ή οικονομικά μέσα κατά την Παλαιολόγεια περίοδο την έστρεψε στη διπλωματία για την επιβίωσή της. Με αρωγό τη χιλιόχρονη εμπειρία του βυζαντινού μηχανισμού εξωτερικής πολιτικής, η αυτοκρατορία κατόρθωσε να παρατείνει τη ζωή της, αποφεύγοντας επικίνδυνες καταστάσεις με ευφυή τρόπο. Η διπλωματική οξυδέρκεια του Μιχαήλ Η' και οι ελιγμοί του, αν και επιτυχείς, εξουθένωσαν οικονομικά την αυτοκρατορία, ενώ η ενωτική του πολιτική δίχασε τον λαό.¹ Τα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας παραμελήθηκαν και οι γειτονικές βαλκανικές δυνάμεις εκμεταλλευόμενες τη ρευστότητα της κατάστασης κατάφεραν να αναδειχθούν σε επικίνδυνους εχθρούς. Τη σημαντικότερη ανάπτυξη σημείωσε το βασίλειο της Σερβίας, το οποίο ολοκλήρωσε τον μετασχηματισμό του από μικρό, διαμελισμένο σε ζουπανίες κράτος σε μία ισχυρή ηγεμονία των Βαλκανίων υπό τον Στέφανο Ούρεση Α' στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα.² Ο μικρότερος γιος του, ο Μιλούτιν το 1282 σε μία τροπή της τύχης ή οργανωμένου πραξικοπήματος έγινε βασιλιάς της Σερβίας.³ Με την άνοδο του στον θρόνο, ο κράλης άρχισε μία σειρά επιδρομών κατά του Βυζαντίου ικανοποιώντας τους πολεμοχαρείς αριστοκράτες που τον πλαισίωναν. Σημαντικές πόλεις όπως τα Σκόπια και το Δυρράχιο αλώθηκαν.⁴ Αυτή ήταν η κατάσταση στην οποία παρέλαβε ο Ανδρόνικος Β' την αυτοκρατορία το 1282. Αυτός προσπάθησε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που κληρονόμησε χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Στο σερβικό μέτωπο, έδρασε αμέσως εξαπολύοντας επιθέσεις, ενώ ο Μιχαήλ Γλαβάς Ταρχανειώτης ορίστηκε στρατηγός της Δύσης και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη.⁵ Τίποτα από αυτά δεν είχε όμως αποτέλεσμα. Μέχρι το 1297 ο Μιλούτιν είχε προσαρτήσει όλη τη βόρεια Μακεδονία στο βασίλειό του και τα περιθώρια στένευαν για τον

1 Λεωνίδας Μαυρομάτης, *Οι πρώτοι Παλαιολόγοι*. Διδακτορική διατριβή για υφηγεσία, Αθήνα 1983, σ. 17-33· Διονύσιος Γιαννακόπουλος, *Ο αυτοκράτορ Μιχαήλ Παλαιολόγος και η Δύσης 1258-1282*, μτφρ. Κωνσταντίνος Πολίτης. Αθήνα: Κουλτούρα 2007, σ. 195-226.

2 Για περισσότερα σχετικά με τη Σερβία των Νεμανιδών πριν την ανακήρυξη του Μιλούτιν ως βασιλέα, βλ. Αγγελική Παπαγεωργίου, *Το Βυζάντιο και οι Σλάβοι των Βαλκανίων: Πόλεμος, ιδεολογία και η εικόνα του άλλου*. Αθήνα: Ηρόδοτος 2018, σ. 189-214.

3 Για τον Μιλούτιν, βλ. Eric Trapp, Hans V. Beyer, Rainer Walther and Katia Sturmschnabl, *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit*, fasc. 1-12. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1976-94, αρ. 21184. Alexander Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.1-3. New York–Oxford: Oxford University press 1991, τομ. 3, σ. 1949-1950. Leonidas Mavromatis, *La fondation de l' empire Serbe. Le Kralj Milutin*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών 1978, σ. 15-23.

4 Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, έκδ. L. Schopen. Bonn: 1829-1855. 1.203. (*Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*). Mavromatis, *ό.π.*, σ. 29-30.

5 Για τον Ταρχανειώτη, βλ. Trapp και άλλοι, *ό.π.*, αρ. 27504.

Ανδρόνικο που βρήκε την πρόταση επιγαμίας με τον Μιλούτιν λυτρωτική. Αρχικά προτάθηκε η Ευδοκία αδελφή του Ανδρονίκου, η οποία όμως αρνήθηκε σθεναρά.⁶ Με τις πιέσεις του Μιλούτιν να εντείνονται ο Ανδρόνικος προέβη στην προσφορά της πεντάχρονης κόρης του, Σιμωνίδας, για σύζυγο του κράλη. Αφού ξεπεράσθηκαν τα διάφορα προβλήματα που προέκυπταν από τους προηγούμενους γάμους του Μιλούτιν και το ανορθόδοξο της ηλικίας της νύφης, στάλθηκε πρεσβεία τον χειμώνα του 1298 προς τον Σέρβο μονάρχη⁷.

Στην παρούσα ανακοίνωση επιδιώκεται η παρουσίαση μίας περίπτωσης ανάσχεσης επιθετικότητας ενός εχθρικού μονάρχη με διπλωματικά μέσα. Λόγος γίνεται για τον δυναστικό γάμο της Σιμωνίδας, κόρης του Ανδρόνικου Β',⁸ με τον κράλη Μιλούτιν. Ειδικότερα θα επιχειρηθεί ανάλυση του *Πρεσβευτικού λόγου* του Θεόδωρου Μετοχίτη, του επικεφαλής πρεσβευτή και σημαίνοντα πολιτικού άνδρα και λογίου στη σερβική αυλή στα Σκόπια το 1298.

Η βυζαντινή πρεσβεία στο ξεκίνημά της έλαβε έναν Σέρβο με την ακολουθία του, ώστε να επιτελέσει χρέη οδηγού και μεταφραστή. Ωστόσο αυτός δυσκόλευσε την ομαλή διεκπεραίωση της αποστολής. Αρχικά ενώ είχε πληροφορηθεί πως τις οποιεσδήποτε ανάγκες της διπλωματικής αποστολής τις κάλυπτε το αυτοκρατορικό ταμείο, πάγια βυζαντινή πολιτική, προκάλεσε τη βίαιη αντίδραση των χωρικών του Κοσμιδίου όταν άρχισε να απαιτεί από αυτούς διάφορες προμήθειες.⁹

Όταν η πρεσβεία έφτασε στη Θεσσαλονίκη, η πόλη είχε ήδη ειδοποιηθεί για την άφιξη της επιφυλάσσοντάς της μεγαλοπρεπή υποδοχή.¹⁰ Εκεί η πρεσβεία συναντήθηκε με τον στρατηγό της Δύσης, Μιχαήλ Ταρχανειώτη. Αυτός αφού πρώτα εξέφρασε την ανησυχία του για την καθυστερημένη άφιξη της πρεσβείας στην πόλη, ενημέρωσε λεπτομερώς τον Μετοχίτη για το παρασκήνιο της σερβικής αυλής. Έπειτα τον πληροφόρησε πως υπήρχαν εχθροί του Βυζαντίου γύρω από τον κράλη. Πολεμοχαρείς Σέρβοι άρχοντες και βυζαντινοί φυγάδες δεν ήθελαν να εκλείψει το πολεμικό κλίμα μέσα από το οποίο οι πρώτοι αποκόμιζαν κέρδη από τα λάφυρα και οι δεύτεροι διέφευγαν των βυζαντινών αρχών.¹¹

Επόμενος σταθμός της πρεσβείας ήταν μία παραμεθόριος πολίχνη στα βυζαντινοσερβικά σύνορα, πιθανότατα τα Βελεσσά. Ο Μετοχίτης σημειώνει πως οι ντόπιοι τους παραπληροφόρησαν για την απόσταση της τοποθεσίας του κράλη και πως καθυστέρησαν την αναχώρησή τους σκόπιμα,

6 Γρηγοράς, *ό.π.*, 1. 202-203. Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, έκδ. A. Failler. Paris: 1984-1999. 3.303. (Georges Pachymères, *Relations historiques: Corpus Fontium Historiae Byzantinae*).

7 Ο Μιλούτιν φέρεται να έχει συνάψει τρεις ή τέσσερις γάμους πριν τη Σιμωνίδα γεγονός που δημιουργούσε θρησκευτικό κόλλημα. Βλ. Παχυμέρης, *ό.π.*, 4, 307' Γρηγοράς, *ό.π.*, 1.203. Για πληρέστερη ανάλυση πάνω στο θέμα, βλ. Élisabeth Malamut, «Les Reines de Milutin», στο *Byzantinische Zeitschrift*, τ. 93/2, 2000, σ. 490-507. Όσο αφορά για την ηλικία της Σιμωνίδας αυτή ήταν μόλις πέντε ετών, ηλικία που δεν επέτρεπε τη σύναψη γάμου. Βλ. Γρηγοράς, *ό.π.*, 1.204. Δυστυχώς για τη νεαρή Σιμωνίδα ο Μιλούτιν δεν κράτησε τον όρκο του, βλ. Γρηγοράς, *ό.π.*, 1.203.

8 Για τον Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο, βλ. Trapp και άλλοι, *ό.π.*, αρ. 21436.

9 Μάλιστα χαρακτηριστικά ο Μετοχίτης αναφέρει τις υπερβολικές απαιτήσεις του Σέρβου ως «γάλα ὀρνίθων», βλ. Θεοδωρος Μετοχίτης, *Πρεσβευτικός*, έκδ. Leonidas Mavromatis, *La foundation de l'empire serbe. Le Kralj Milutin*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών 1978, σ. 90-92

10 Στο *ίδιο*, σ. 96.

11 Στο *ίδιο*, σ. 98-99.

ενώ ο Σέρβος που ακολουθούσε τη βυζαντινή πρεσβεία από την Κωνσταντινούπολη προπορεύτηκε, ώστε να ανακοινώσει την άφιξη των βυζαντινών.¹² Το αποτέλεσμα ήταν η πρεσβεία να μείνει χωρίς οδηγό μέσα στη σερβική επικράτεια κατά τη διάρκεια της νύχτας, να χαθεί και να αργήσει να φτάσει στα Σκόπια.¹³

Μεγαλειώδης υποδοχή πραγματοποιήθηκε την επομένη της αφίξεως της πρεσβείας. Ο Μιλούτιν ενδεδυμένος μεγαλοπρεπώς, μαζί με τους άρχοντες της αυλής του υποδέχθηκε τους Βυζαντινούς διπλωμάτες. Η αίθουσα ήταν στολισμένη σε υπερβολικό βαθμό εμφανώς για λόγους ενθουσιασμού. Συμφωνήθηκε ομόφωνα να μην πραγματοποιηθούν την πρώτη μέρα διπλωματικές διεργασίες, ώστε να αναπαυθούν οι βυζαντινοί πρεσβευτές.¹⁴

Την επομένη μέρα οι διπλωμάτες συνήλθαν στο παλάτι του κράλη, για να ξεκινήσουν οι διαδικασίες επικύρωσης της συμφωνίας. Αρχικά, ο Μετοχίτης παρέδωσε στον Μιλούτιν ένα επίσημο έγγραφο από τον αυτοκράτορα και του υπενθύμισε τους όρους που είχαν τεθεί για την ολοκλήρωση της επιγαμίας.¹⁵ Αρχικά η Κράλαινα Ελένη, μητέρα του Μιλούτιν, έπρεπε να έλθει στα Σκόπια και να ορκιστεί πως συμφωνεί με τον γάμο Μιλούτιν-Σιμωνίδας. Η επιλογή από τη βυζαντινή πλευρά να ζητήσει τον όρκο της Κράλαινας και όχι του Δραγούτιν, ήταν σκόπιμη, αφού δεν ήθελε να αναγνωρίσει κανέναν άλλον κάτοχο ή διεκδικητή του θρόνου της Σερβίας παρά μόνο τον Μιλούτιν. Έπειτα, ζητήθηκε όρκος των Σέρβων αρχόντων πως αποδέχονται αυτή την επιγαμία. Με αυτή την εύστοχη κίνηση το Βυζάντιο αποσκοπούσε να δεσμεύσει τους φιλοπόλεμους Σέρβους άρχοντες, ακόμα και αυτούς που διαφωνούσαν για την βυζαντινοσερβική συμμαχία, σε ειρηνική στάση προς την αυτοκρατορία. Στη συνέχεια ζητούσε τη σύμφωνη γνώμη του σερβικού κλήρου και του αρχιεπισκόπου της αυτοκέφαλης σερβικής εκκλησίας. Τέλος, ζητήθηκε, όπως ήταν προβλεπόμενο, και ξεχωριστός όρκος του ίδιου του Μιλούτιν πως αποδέχεται τον γάμο και τη συμμαχία με το Βυζάντιο. Ο Μιλούτιν θεωρείτο αναξιόπιστος και γι' αυτό επιπλέον του ζητήθηκαν η επικύρωση των προσυμφωνημένων συνόρων, η απόδοση γόνων των σερβικών ευγενών οικογενειών ως ομήρους, καθώς και η απόδοση της γυναίκας του, Άννας Τέρτερ, ως ομήρου μαζί με τα παιδιά τους στη Κωνσταντινούπολη.¹⁶

Ο Μιλούτιν ζήτησε την προσωρινή παύση των διαπραγματεύσεων για να συσχεφθεί με τους

12 Στο ίδιο, σ. 101-102.

13 Στο ίδιο, σ. 102.

14 Στο ίδιο, σ. 103-105.

15 Η επιμονή του Μετοχίτη να μιλάει για προσυμφωνημένους όρους οδηγεί στο συμπέρασμα πως η βυζαντινή με τη σερβική πλευρά ήταν σε συνεχείς διπλωματικές επαφές γύρω από την τέλεση μίας επιγαμίας. Προς επίρρωση αυτού μία πρεσβεία στάλθηκε στον Μιλούτιν το 1297, στην οποία πιθανότατα στο ρόλο του πρεσβευτή είχε πάλι ο Θεόδωρος Μετοχίτης. Βλ. Franz Dölger - Peter Wirth, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, tom. 4. Regesten von 1282-1341*. München: Verlag R. Oldenburg 1960, αρ. 2022.

16 Μετοχίτης, *ό.π.*, σ. 105. Ο Μιλούτιν δεν θεωρείται έμπιστος. Γενικά περιγράφεται ως βάρβαρος που αποσκοπεί στην επέκταση των προσωπικών του στόχων χωρίς να διστάζει να συνάπτει και να διαλύει συμφωνίες κατά το δοκούν. Βέβαια, αυτοί οι χαρακτηρισμοί εξαφανίζονται από τη γλώσσα των πηγών που εξιστορούν τα γεγονότα της εποχής, μόλις αυτός γίνεται γαμβρός του αυτοκράτορα. Βλ. Παχυμέρης, *ό.π.*, 4.313, 315, 323. Επίσης βλ., Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 224-225· Angeliki Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II. 1282-1328*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1972, σ. 93.

συμβούλους του. Όταν επέστρεψαν στο παλάτι, δια στόματος του υπουργού και υποστράτηγού του, Γεωργίου, έδωσε την απάντηση του. Η σερβική πλευρά δεν αποδέχθηκε κάποιους όρους κατά μεγάλη απογοήτευση του Μετοχίτη, που πίστευε πως αφού είχαν προσυμφωνηθεί, θα επιτυγχανόταν εύκολα η συμφωνία. Ακολούθησαν σκληρές διαπραγματεύσεις για τις οποίες ο Μετοχίτης δεν αποκαλύπτει περεταίρω λεπτομέρειες πέραν της απελπισίας και της κούρασης που του προξένησαν. Ο Γεώργιος ήταν φανερά ο κύριος συμβουλάτορας του κράλη και διηύθυνε τις διαπραγματεύσεις. Αυτός στο παρελθόν είχε αιχμαλωτιστεί σε μάχη από τους Βυζαντινούς και είχε φυλακισθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου γρήγορα κέρδισε την εύνοια του Μιχαήλ Η' και έφτασε να γίνει *συνήθης* του. Ο Γεώργιος, κατά κάποιους ο ιθύνων νους όλης της οργάνωσης της βυζαντινοσερβικής συμμαχίας, διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στις διαπραγματεύσεις.¹⁷

Την επομένη, ενώ η βυζαντινή αποστολή εκκλησιαζόταν, ο Γεώργιος πλησίασε τον Μετοχίτη και άρχισε να του παραθέτει τους λόγους για τους οποίους δεν μπορεί να προχωρήσει η συμφωνία, κατηγορώντας τη βυζαντινή πλευρά για υπερβολικές διεκδικήσεις, ώστε να κωλυσιεργήσει η διαδικασία επιγαμίας. Αφού πρώτα ο Μετοχίτης τον διέψευσε, ο Γεώργιος προχώρησε στην απαρίθμηση των κόκκινων γραμμών της σερβικής πλευράς. Αρχικά, η παράδοση της Άννας Τέρτερ ως ομήρου δεν έβρισκε σύμφωνο τον κράλη. Επίσης, η Κράλαινα Ελένα δεν μπορούσε να παρευρεθεί στα Σκόπια πριν τον γάμο ώστε να ορκιστεί, καθώς βρισκόταν μακριά και δεν μπορούσε να ταξιδεύσει μέσα στον χειμώνα. Τέλος, στο αίτημα της απόδοσης των Σέρβων ευγενών ο κράλης επιθυμούσε αφενός να μειωθεί ο αριθμός τους και αφετέρου να παραχωρηθούν όμηροι και από τη βυζαντινή πλευρά με επιπλέον εγγυήσεις του αυτοκράτορα Ανδρόνικου για μη κακομεταχείρισή τους.¹⁸ Ο Γεώργιος συνόδευσε τα λεγόμενά του με βαρείς όρκους και διαβεβαιώσεις πως η σερβική πλευρά επιθυμούσε αυτή τη συμφωνία.¹⁹

Με τη συνάντηση να έχει αποβεί άκαρπη, ο Μετοχίτης άρχισε να ανησυχεί για αλλαγή της στάσης του Μιλούτιν, καθώς του ήταν ήδη γνωστό πως υπήρχαν συγκεκριμένοι κύκλοι που υπονόμευαν τη συμφωνία. Ο Σέρβος βασιλιάς κάλεσε τον Μετοχίτη για νέο γύρο διαπραγματεύσεων το απόγευμα της ίδιας μέρας. Ο Μετοχίτης απέσπασε τη συναίνεση του κράλη στην παράδοση της Άννας Τέρτερ, καθώς επίσης και έναν διακανονισμό για το ζήτημα του όρκου της κράλαινας Ελένας. Ο Μιλούτιν υποσχέθηκε πως μετά την τέλεση του γάμου θα υποχρέωνε τη μητέρα του να πάρει τον προαπαιτούμενο όρκο. Στο θέμα όμως της ανταλλαγής ομήρων δεν υπήρξε κάποια αλλαγή. Ο Μιλούτιν δεν ήταν διατεθειμένος να παραδώσει γόνους της σέρβικης αριστοκρατίας, καθώς φοβόταν πως οι δυσανεστημένοι συγγενείς τους θα προσχωρήσουν στο

17 Μετοχίτης, *ό.π.*, σ. 106-107. Μάλιστα ο Μετοχίτης αναφέρει πως ο Γεώργιος είχε μεγάλη πείρα τόσο από τη σερβική όσο και από τη βυζαντινή πολιτική.

18 Στο ίδιο, σ. 107-109.

19 Στο ίδιο, σ. 109.

στρατόπεδο του αδελφού του, Δραγούτιν.²⁰ Προτάθηκε στον Μετοχίτη αλλαγή στα άτομα και τον αριθμό που θα παραδοθούν, αλλά αυτός, έχοντας ήδη λάβει συγκεκριμένες εντολές από τον αυτοκράτορα,²¹ δεν μπορούσε να αποφασίσει για κάτι τέτοιο, αφού υπερέβαινε τις δικαιοδοσίες του.²² Έτσι ζήτησε άδεια από τον κράλη να αποστείλει μία νέα πρεσβεία πίσω στον αυτοκράτορα ενημερώνοντας τον για τις εξελίξεις. Ο Μιλούτιν συμφώνησε και η πρεσβεία στάλθηκε ενώ ο αυτοκράτορας, σύμφωνα με τον Μετοχίτη, ήδη βρισκόταν στον δρόμο για τη Μακεδονία.

Οι εχθροί της συμφωνίας εκμεταλλευόμενοι την αμηχανία της αναμονής βρήκαν την ευκαιρία να αμφισβητήσουν τη φερεγγυότητα του αυτοκράτορα και των λόγων του Μετοχίτη. Οι Σέρβοι άρχοντες που δεν επιθυμούσαν την παύση αυτού του τόσο επικερδούς, για αυτούς, πολέμου δηλητηρίαζαν το μυαλό του Μιλούτιν, δημιουργώντας πλήθος αμφιβολιών για τους πραγματικούς λόγους της καθυστέρησης της απάντησης του Ανδρονίκου.²³ Ο Μετοχίτης αντέκρουε τις συκοφαντίες διαβεβαιώνοντας τον κράλη σχετικά με τις βυζαντινές προθέσεις, ορκιζόμενος μάλιστα και στη σωματική του ακεραιότητα.²⁴ Δεν υπήρχαν, όμως, μόνο εσωτερικοί αντίπαλοι της συμμαχίας.

Επωφελούμενοι από τη στασιμότητα που επικρατούσε στις διαπραγματεύσεις, τα αδέρφια Κωνσταντίνος και Θεόδωρος Άγγελοι, ηγεμόνες της Μεγάλης Βλαχίας, έστειλαν μυστικές πρεσβείες στον κράλη, οι οποίες αποδοκίμαζαν τη βυζαντινοσερβική συμμαχία. Του υπενθύμιζαν πως οι σχέσεις τους ήταν άρτιες λόγω του πρότερου γάμου του με την αδερφή τους και πως η Σερβία θα αποκτήσει στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι του Βυζαντίου, εάν συμμαχήσει με την ηγεμονία της Θεσσαλίας.²⁵

Επιπλέον, πρεσβείες της τσαρίνας Παλαιολογίνας, χήρας του Βούλγαρου τσάρου Σμίλετς²⁶ και του γαμβρού της Ελτίμιρου,²⁷ κατέφθασαν στο σερβικό παλάτι εκφράζοντας την αντίθεσή τους προς την επιγαμία επιστρατεύοντας, μάλιστα, μία δυσφημιστική για το Βυζάντιο ρητορική. Έπειτα, αφού παραπονέθηκαν για τις Ταταρικές επιδρομές στα εδάφη τους,²⁸ προτάθηκε επιγαμία του Μιλούτιν με την τσαρίνα Παλαιολογίνα με συνακόλουθη ένωση των στεμμάτων της Σερβίας και

20 Στο *ίδιο*, σ. 110-111.

21 «αὐτόθεν ἐντολάς», βλ. στο *ίδιο*, σ. 110.

22 Στο *ίδιο*, σ. 111.

23 Το σώμα των εκπροσώπων των αρχοντικών οικογενειών της Σερβίας που πλαισίωνε τον κράλη ονομαζόταν *velika vlastela*, βλ. Mavromatis, *ό.π.*, σ. 25.

24 Ο Μετοχίτης καταναλώνει πολύ μελάνι στην καταγραφή των έντονων ανησυχιών του σχετικά με τη δύναμη επιρροής που διέθεταν οι εσωτερικοί εχθροί του Βυζαντίου, βλ. Μετοχίτης, *ό.π.*, σ. 112-115.

25 Εκείνη την περίοδο η ηγεμονία της Θεσσαλίας βρισκόταν σε έντονη αντιπαράθεση με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία γύρω από την εξουσία της πόλης της Δημητριάδος. Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, III, σ. 79-81, Μετοχίτης, *ό.π.*, σ. 116.

26 Trapp και άλλοι, *ό.π.*, αρ. 26265.

27 Στο *ίδιο*, αρ. 6025.

28 Το βασίλειο της Βουλγαρίας εκείνη την περίοδο γνώριζε βαθιά κρίση με διάφορα πριγκιπάτα να διεκδικούν τον θρόνο της τσαρίνας. Η χήρα του Σμίλετς επιθυμούσε συμμαχία με την ισχυρή Σερβία τόσο ενάντια στο Βυζάντιο, όσο και στους διεκδικητές του θρόνου της. Βλ. Mavromatis, *ό.π.*, σ. 48. Περισσότερα για την ανώνυμη Παλαιολογίνα τσαρίνα, βλ. Sashka Georgieva, «Female Politicians in the Second Bulgarian Tsardom», στο *Bulgaria Mediaevalis* 1 (2010), σ. 129-131.

της Βουλγαρίας.²⁹

Ο Μιλούτιν, όμως, ήταν πρόθυμος να υλοποιηθεί η βυζαντινοσερβική συμμαχία. Ο ίδιος μη έχοντας ακραίες επεκτατικές τάσεις και έχοντας ήδη ενσωματώσει σημαντικά εδάφη της βόρειας Μακεδονίας, αποσκοπούσε στην παγίωση των κερκτημένων και στην ισχυροποίηση της θέσης του. Απέρριψε για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας τις προτάσεις των Θεσσαλών ηγεμόνων και της τσαρίνας Παλαιολογίνας. Αφενός οι Θεσσαλοί βρίσκονταν σε δυσχερή θέση μη έχοντας να προσφέρουν τίποτα στο σέρβικο βασίλειο και αφετέρου η πρόταση της τσαρίνας Παλαιολογίνας, όσο δελεαστική και αν ήταν, δεν έγινε δεκτή επειδή ο Μιλούτιν δεν επιθυμούσε να εμπλακεί περεταίρω σε ένα βασίλειο το οποίο μαστιζόταν από ταταρικές επιδρομές και εμφυλίους.

Τελικά ο Ανδρόνικος συμφώνησε στις προτεινόμενες τροποποιήσεις και υποδέχθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Μιλούτιν και τους άρχοντες που τον συνόδευαν.³⁰ Ως προίκα της Σιμωνίδας δόθηκαν τα, ήδη κατακτημένα, εδάφη της βόρειας Μακεδονίας, ενώ ο κράλης επέστρεψε το Δυρράχιο στον αυτοκράτορα.³¹ Η πρεσβεία του 1298 παρά το πλήθος δυσκολιών που αντιμετώπισε, έφερε εις πέρας την αποστολή της. Ο έμπειρος διπλωματικός Μετοχίτης διαπραγματεύτηκε,³² μέσα στα όρια που του επέτρεπε ο αυτοκράτορας, τους όρους της επιγαμίας αντιμετωπίζοντας επιτυχώς τις αντιρρήσεις του Μιλούτιν. Κατά την παραμονή του στη Σερβική αυλή, ήρθε αντιμέτωπος με εχθρούς του Βυζαντίου. Η στάση που κράτησε απέναντι στον Μιλούτιν, καθώς και οι συνεχείς διαβεβαιώσεις και όρκοι του, έδρασαν κατασταλτικά στις πιθανές ανησυχίες του κράλη. Μάλιστα, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί και η συνεισφορά του υπουργού του κράλη, Γεωργίου. Είτε επρόκειτο για καλύτερη εξυπηρέτηση των σερβικών συμφερόντων, είτε για βυζαντινό δάκτυλο, ο Γεώργιος συνέβαλε καθοριστικά στην πραγμάτωση της πρότασης.

Οι σχέσεις ανάμεσα στη Βυζαντινή αυτοκρατορία και το βασίλειο της Σερβίας μετά τον γάμο και όσο ζούσε ο Μιλούτιν, υπήρξαν αρμονικές ενώ αμοιβαία στρατιωτική βοήθεια χορηγήθηκε όταν ζητήθηκε. Επιπλέον εγκαινιάστηκε μία περίοδος «εκβυζαντινισμού» του σερβικού κράτους. Τίτλοι, αξιώματα, καθώς και διοικητικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις εισήχθησαν στο σερβικό κράτος με γοργούς ρυθμούς δίνοντας μία νέα δυναμική στο εξελισσόμενο σερβικό βασίλειο με αποκορύφωμα τη δεύτερη σερβική αυτοκρατορία του Στεφάνου Δουσάν.

Κλείνοντας, οι πληροφορίες που αντλούνται από τον *Πρεσβευτικό* λόγο ρίχνουν φως στην

29 Μετοχίτης, *ό.π.*, σ. 116-18.

30 Μαζί με την Άννα Τέρτερ παραδόθηκε στους Βυζαντινούς και ο φygάς Κοτανίτζης. Η βυζαντινή πλευρά εκτός των ομήρων και της Σιμωνίδας παρέδωσε και στρατιωτικό σώμα στην υπηρεσία του Σέρβου βασιλιά. Βλ. Παχυμέρης, *ό.π.*, 4.315.

31 Στυλιανός Οικονόμου, *Όψεις της διπλωματίας του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328)*. Διπλωματική Εργασία, Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 2016, σ. 54.

32 Ο Μετοχίτης είχε συμμετάσχει το 1294 στην πρεσβεία εξεύρεσης γυναίκας για τον διάδοχο Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγο στο βασίλειο της Μικρής Αρμενίας. Πράγματι επετεύχθη συμφωνία και η αδελφή του Αρμένιου βασιλιά Χετούμ Β΄, Ρίτα, παντρεύτηκε τον Μιχαήλ. Βλ. Παχυμέρης, *ό.π.*, 3.229-233· Γρηγοράς, *ό.π.*, 1.193-195. Επίσης βλ., Dölger-Wirth, *ό.π.*, αρ. 2156.

καθημερινότητα ενός πρεσβευτή σε αποστολή από την πλευρά ενός ανώτερου βυζαντινού αξιωματούχου της Κωνσταντινούπολης. Εξιστορούνται τα γεγονότα ενός δύσκολου, ομολογουμένως, ταξιδιού και αποτυπώνονται οι ανησυχίες και τα συναισθήματα του πρεσβευτή Μετοχίτη. Στη συνέχεια, διαγράφονται με σαφήνεια η πολιτική κατάσταση του τέλους του 13ου αιώνα και τα διπλωματικά παιχνίδια των αντιμαχόμενων συμμαχιών της νότιας Βαλκανικής χερσονήσου ενώ τέλος, αναδεικνύονται βυζαντινά και σερβικά πολιτιστικά στοιχεία και δίνεται μία εικόνα της υπό εξέλιξη σερβικής αυλής.

Προσλήψεις της ευρωπαϊκής διπλωματίας στην Ελλάδα. Η διαμάχη των εφημερίδων «Ελπίς» και «Αιών» γύρω από τον Ουγγρικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας (1849)

Σίμων Βεκρής

Το 1848 ήταν ένα έτος επαναστάσεων. Με αφετηρία την πτώση του βασιλιά Λουί-Φιλίπ τον Φεβρουάριο στο Παρίσι, το επαναστατικό κύμα εξαπλώθηκε γρήγορα απ' άκρη σε άκρη στην Ευρώπη σαρώνοντας στο πέρασμά του τα παλαιά καθεστώτα του συνεδρίου της Βιέννης. Τα αιτήματα ήταν η συνταγματική, δημοκρατική διακυβέρνηση και η εθνική ανεξαρτησία.¹ Όμως, όσο γρήγορα εξαπλώθηκε άλλο τόσο γρήγορα υποχώρησε. Ένα χρόνο αργότερα, τον Μάιο του 1849, μόνο στην Ουγγαρία η υπόθεση της επανάστασης διατηρούσε πιθανότητες επιτυχίας.

Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει λοιπόν, που ο αγώνας των Ούγγρων απασχόλησε τις Ελληνικές εφημερίδες εκείνη την περίοδο. Άλλωστε, ο Ελληνικός Τύπος της εποχής παρακολουθούσε στενά τις επαναστάσεις στην Ευρώπη ήδη από το ξεκίνημά τους, παραθέτοντας σε κάθε φύλλο ό,τι ειδήσεις λάμβανε από τις ξένες εφημερίδες ή από γράμματα αναγνωστών του στο εξωτερικό. Ουκ ολίγες φορές γράφτηκαν κύρια άρθρα που αφορούσαν τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη.² Οι εφημερίδες στην πλειοψηφία τους έβλεπαν με συμπάθεια τις προσπάθειες για εθνική ανεξαρτησία και απόκτηση συντάγματος και τις υποστήριζαν ανοιχτά. Άλλωστε πριν 5 χρόνια η Ελλάδα είχε ζήσει τη δική της επανάσταση με συνταγματικά αιτήματα, η οποία έφερε την ελευθερία του Τύπου και την εκδοτική άνθηση στις εφημερίδες, ενώ η ίδια η ύπαρξη του Ελληνικού κράτους, οφειλόταν σε μια επανάσταση.

Στην περίπτωση της Ουγγαρίας θα περίμενε κανείς ότι θα υπήρχε ομόθυμη υποστήριξη του πολέμου των Ούγγρων για ανεξαρτησία από την Αυστριακή Αυτοκρατορία και να γράφονται υμνητικά άρθρα. Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι μεταξύ της *Ελπίδος* και του *Αιώνος*, δύο από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της εποχής τους και ναυαρχίδων του Αγγλικού και του Ρωσικού Κόσμου αντιστοίχως,³ υπήρξε διάσταση απόψεων και σύγκρουση γύρω από την επανάσταση των Ούγγρων. Η *Ελπίς*, του Κωνσταντίνου Λεβίδη συντάχθηκε με τους Ούγγρους, ενώ ο *Αιών*, του Ιωάννη Φιλήμονος με τη Ρωσία. Η κάθε πλευρά κατηγορούσε την άλλη για τη στάση της και προσπαθούσε να δικαιολογήσει την επιλογή της και να υπερασπιστεί την διπλωματία της φίλιας Προστάτιδος

¹ Μια συνοπτική παρουσίαση των αιτημάτων υπάρχει στο Mike Rapport, *1848 Year of Revolution*, New York: Basic Books 2009, σ. x-xi.

² Τα φύλλα των εφημερίδων για την περίοδο 1848-49 βρίσκονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση της βιβλιοθήκης της Βουλής.

³ Πληροφορίες για τα έντυπα στα Αικατερίνη Κουμαριανού, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου 18^{ος} -19^{ος} αι.* Αθήνα: Ερμής 2010, σ.28 και στα σχετικά λήμματα στο Λουκία Δρούλια, Γιούκα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784 – 1974*.

Δύναμης. Τα επιχειρήματά των φύλλων επικαλούνταν αφενός το κρατικό συμφέρον της χώρας, αλλά και τις γενικότερες ιδεολογικές και πολιτικές απόψεις τους, συνδυάζοντάς τες.

Η έριδα αυτή λοιπόν ξεκίνησε στις 10 Μαΐου 1849 (παλιό ημερολόγιο). Όπως αναφέραμε πιο πάνω οι Ούγγροι συνέχιζαν να αντιστέκονται στον αυστριακό στρατό και μάλιστα τον Απρίλιο είχαν καταγάγει μια σειρά από νίκες στο πεδίο της μάχης, οι οποίες ανάγκασαν τον Αυστριακό Αυτοκράτορα να ζητήσει τη βοήθεια του Ρώσου ομόλογου του, την οποία και αποδέχθηκε.⁴ Η είδηση της αποδοχής της πρόσκλησης από τον τσάρο έγινε γνωστή στις αρχές Μαΐου. Ο στρατός των Ούγγρων, είχε πλέον να αντιμετωπίσει εχθρούς κατά πολύ υπέρτερους αριθμητικά. Όπως καταλαβαίνουμε, το μέλλον προδιαγραφόταν μελανό για την Ουγγαρία, αλλά και για την επαναστατική υπόθεση στην Ευρώπη γενικότερα.

Η *Ελπίς* δεν μπορούσε να μείνει αδιάφορη σε αυτήν την εξέλιξη. Στο κύριο άρθρο της στις 10 Μαΐου καταφερόταν εναντίον των «εστεμμένων δολοφόνων της Ευρώπης», οι οποίοι «ερίφθησαν εις τον κατά των εθνών σατανικόν αγώνα».⁵ Η πολεμική του άρθρου συνεχιζόταν, στρεφόμενη, όχι εναντίον των ευρωπαίων ηγεμόνων γενικά, αλλά εναντίον της Ρωσίας. Η *Ελπίς* χρησιμοποιώντας ως επιχειρήματα τις εχθρικές επεμβάσεις της Ρωσίας κατά της Ουγγαρίας και κατά των παραδουνάβιων ηγεμονιών το προηγούμενο καλοκαίρι, προσπαθούσε να δείξει ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να προσβλέπει στη Ρωσία για τα εθνικά της συμφέροντα. Δεν ήταν φιλική προς τα μικρά έθνη, αλλά προς τους Αυτοκράτορες. Ακόμα και η κοινή ορθόδοξη πίστη ήταν απλά ένα εργαλείο στη πολιτική του Τσάρου. Η στήριξη του προς τον Πάπα απέναντι στους επαναστάτες, «τον οποίον η ορθόδοξη εκκλησία θεωρεί Αντίχριστο»⁶ έδειχνε ότι η Ρωσία δεν ήταν ο υπερασπιστής των ορθοδόξων, αλλά απλά των συμφερόντων της.

Εκείνο όμως που θα αποτελούσε την πέτρα του σκανδάλου θα ήταν ο εξής ισχυρισμός. Ότι πλέον όλοι οι Έλληνες, ακόμα και οι ρωσόφιλοι, μετά την επίθεση στην Ουγγαρία, είχαν μεταστραφεί εναντίον της Ρωσίας: «Δεν υπάρχει καρδιά Ελληνική μη πάλλουσα υπέρ των αλλοθρήσκων Ούγγρων, μη καταρωμένη την ομόθρησκον Ρωσσίαν» και μάλιστα, υπερθεμάτιζε η εφημερίδα, «αν η κυβέρνηση μας δεν ηδιαφόρει, ολόκληρα σώματα εθελοντών ήθελον σχηματισθαι δια να τρέξωσι με τας μικράς δυνάμεις των εις τον κοινόν αγώνα της ελευθερίας κατά του απολυτισμού».⁷

Έτσι ξεκίνησε η διαμάχη μεταξύ των δύο εφημερίδων. Τη διαμάχη αυτή θα μπορούσαμε να τη χωρίσουμε σε τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση είναι από τον Μάιο μέχρι τις αρχές Ιουνίου, η δεύτερη τον Ιούνιο και τον Ιούλιο και η τρίτη τον Αύγουστο του 1849. Στην πρώτη φάση της διαμάχης, οι εφημερίδες παρουσίαζαν κυρίως τις θέσεις τους γύρω από τον πόλεμο προσπαθώντας

⁴ Βλ. Kenneth W. Rock, «Schwarzenberg versus Nicholas I. Round One: The Negotiation of the Habsburg-Romanov Alliance against Hungary in 1849», *Austrian History Yearbook* 6 (1970), σ. 109-141

⁵ *Ελπίς*, 10/5/49, σ.1.

⁶ Στο ίδιο.

⁷ Στο ίδιο.

η μεν *Ελπίς* να διαβάλλει το γόητρο της Ρωσίας και ο δε *Αιών* να το υπερασπίσει. Οι απευθείας επιθέσεις της μιας εφημερίδας προς την άλλη ήταν λίγες και μετριασμένες. Τις επόμενες ημέρες η *Ελπίς* θα συνέχιζε να εμμένει στον ισχυρισμό της για μεταστροφή της κοινής γνώμης εναντίον της Ρωσίας. Για να τον υποστηρίξει, κάνει αναφορές για πολλά γράμματα αναγνωστών που την συγχαίρουν για τη στάση της, δημοσιεύοντας κιόλας κάποιο από αυτά.⁸

Ο *Αιών* βρισκόταν λόγω των εξελίξεων σε μια άβολη κατάσταση. Ήταν διχασμένος ανάμεσα στην υποστήριξη του στη Ρωσία και στην υποστήριξη του στους αγώνες για εθνική ανεξαρτησία. Όπως ανέφερε και ο ίδιος ήταν «υπέρ της ελευθερίας και των εθνικοτήτων ουχί μόνο της Ελλάδας, Ουγγαρίας και όλης της Σλαβικής φυλής αλλά και αυτών των πολλών υστέρων εις τον πολιτισμόν εθνών της Ασίας»,⁹ μια πολύ προοδευτική άποψη για εκείνη την εποχή. Άλλωστε, τους προηγούμενους μήνες είχε γράψει άρθρα υπέρ των Ούγγρων και παρακολουθούσε στενά τις εξελίξεις. Έτσι δεν επιτίθεται στους Ούγγρους. Μάλιστα δήλωνε υπέρ του αγώνα τους. Το μόνο θετικό στοιχείο που προσέδιδε αρχικά στους Ρώσους είναι ότι ήταν τίμιοι και σταθεροί στις απόψεις τους καθώς είχαν εκδηλωθεί κατά των επαναστατικών κινημάτων εξαρχής.¹⁰ Για να μετριάσει τις εντυπώσεις και να αποτρέψει την εξάπλωση της επιρροής των άλλων κομμάτων, επέλεξε να επιτεθεί στις άλλες δύο Προστάτιδες Δυνάμεις, κατηγορώντας τις ότι ουσιαστικά υιοθετούσαν την ίδια απολυταρχική πολιτική, απλά δεν το παραδέχονταν. Το ίδιο υποκριτική, σύμφωνα πάντα με τον *Αιών*, ήταν και η *Ελπίς* η οποία υπάκουε τυφλά τους Άγγλους και έβαζε τα συμφέροντά τους πάνω από αυτά της Ελλάδας.¹¹ Επίσης, εμμέσως, κατηγορούσε το Αγγλικό Κόμμα, ότι ήθελε να αλλάξει τον χαρακτήρα της Ελλάδας: «προτίθεται να πείσει, ότι δυτικίζοντες και ιδίως αγγλίζοντες μάλιστα, σωζόμεθα, μεγαλυνόμεθα... εν έλειψε να προσθέση: Γενήτε διαμαρτυρόμενοι.»¹² Σε επόμενα φύλλα θα παρουσιαστούν κάπως πιο επεξεργασμένες απόψεις. Η Ρωσία παρότι είχε κηρύξει ουδετερότητα, αναγκάστηκε να επέμβει γιατί η διάλυση Αυστρίας θα έθετε ζήτημα γερμανικής και πολωνικής εθνότητας και δεν θα ήθελε στα σύνορά της τέτοια εξέλιξη.¹³

Κατά τη δεύτερη φάση του Ιουνίου-Ιουλίου, δεν έχουμε μεγάλα άρθρα γνώμης για τον πόλεμο, ούτε αναλύσεις. Έχουμε όμως πυκνή ειδησεογραφία. Η κάλυψη του πολέμου ήταν συχνή, σχεδόν σε κάθε φύλλο και καταλαμβάνει μεγάλη έκταση, αν και δεν βρίσκεται στο πρωτοσέλιδο. Στη μετάδοση των ειδήσεων βλέπουμε μια διαφορά οπτικής. Η *Ελπίς* παρουσίαζε τους Ούγγρους κάτω από ένα ηρωικό φώς. Πάντα γενναίοι, δίνεται έμφαση στις νίκες τους ενώ όταν δέχονται ήττες, μειώνεται η σημασία τους. Επίσης, ηττώνται μόνον αφού προκαλέσουν μεγάλες απώλειες

⁸ Βλ. *Ελπίς* 13/5/49, σ.4 όπου δημοσιεύει γράμμα από τα Καλάβρυτα.

⁹ «Η βλασφημία», *Αιών*, 14/5/49, σ.1.

¹⁰ Στο ίδιο.

¹¹ Στο ίδιο.

¹² Στο ίδιο.

¹³ *Ο.π.* 21/5/49 σ.1, 6/8/49, 11/8/49.

στον αντίπαλο. Δινόταν έτσι μια εντύπωση ότι οι Ούγγροι όχι απλώς είχαν τον έλεγχο της κατάστασης, αλλά νικούσαν κιόλας. Πώς ήταν αυτό δυνατόν, όταν υστερούσαν τόσο πολύ σε αριθμούς; Η πλαστή αυτή εικόνα γίνεται κατανοητή αν κοιτάξουμε την εξέλιξη του πολέμου στο τακτικό επίπεδο.

Εκείνη την περίοδο¹⁴ ο ρωσικός στρατός δεν είχε φτάσει ακόμα στην Ουγγαρία. Η ρωσική στρατιωτική μηχανή ήταν κάπως δυσκίνητη στο να συγκεντρώσει στρατιώτες. Ο ρωσικός στρατός θα εισέβαλε μόλις στα μέσα Ιουλίου στην Τρανσυλβανία και θα προχωρούσε με αργό ρυθμό λόγω μιας επιδημίας χολέρας στις τάξεις του. Ακόμα και τότε δεν θα έδινε κάποια μάχη με ουγγρικές δυνάμεις, γιατί απλά αυτές δεν βρίσκονταν εκεί. Είχαν εκμεταλλευθεί την απουσία του ρωσικού στρατού για να στρέψουν όλες τις δυνάμεις τους εναντίον των Αυστριακών. Θα έδιναν αρκετές μάχες, όμως τελικά θα αναγκάζονταν να υποχωρήσουν. Στις 13 Ιουλίου οι Αυστριακές δυνάμεις κατέλαβαν τη Βουδαπέστη. Παρόλα αυτά οι ουγγρικές δυνάμεις είχαν σημειώσει κάποιες νίκες και δεν είχαν χάσει καμία μεγάλη μάχη. Η υποχώρησή τους ήταν τακτική και διατηρούσαν το μεγαλύτερο μέρος των στρατευμάτων τους, αν και ήταν εξαντλημένα και με λίγα εφόδια. Μένοντας λοιπόν μόνο στο τακτικό επίπεδο του πολέμου, το γεγονός ότι δύο μήνες μετά την είσοδο της Ρωσίας στο πόλεμο δεν είχαν χάσει καμία μεγάλη μάχη, και αποκρύπτοντας το στρατηγικό επίπεδο, όπου η ήττα των Ούγγρων ήταν απλά θέμα χρόνου, η *Ελπίς* έδινε την εντύπωση αν όχι ότι οι Ούγγροι νικούσαν, τουλάχιστον ότι είχαν τον έλεγχο της κατάστασης. Πράγμα το οποίο απείχε πολύ από την πραγματικότητα.

Ο *Αιών* από την άλλη κάλυπτε τα γεγονότα με μια ψυχρή παράθεση γεγονότων, χωρίς πολλά σχόλια. Βασιζόταν στις ειδήσεις γερμανικών εφημερίδων και όχι σε γράμματα Ελλήνων φίλων της εφημερίδας, όπως η *Ελπίς*. Δεν επιτιθόταν εναντίον των Ούγγρων, αλλά δεν έτρεφε αυταπάτες για επιτυχία του αγώνα τους. Είχε οπτική γωνία που ταυτιζόταν με αυτήν των Ρώσων και των Αυστριακών. Παρακολουθούσε κυρίως τις κινήσεις του Ρωσικού στρατοπέδου και όχι των επαναστατών.

Η τρίτη φάση της διαμάχης έρχεται τον Αύγουστο του 1849. Η κορύφωση του αγώνα συναντά και την κορύφωση της αντιπαράθεσης. Οι Ούγγροι, αντιμέτωποι με δύο πλέον αντίπαλους στρατούς, μετά από συνεχείς υποχωρήσεις, ήταν αναγκασμένοι να δώσουν την τελική μάχη στις 9 Αυγούστου στην Τιμοσοάρα, εναντίον των Αυστριακών, στην οποία και ηττήθηκαν. Ο πρόεδρος της ουγγρικής κυβέρνησης διέφυγε στη Τουρκία και ο αρχιστράτηγος Γκεοργκέυ παρέδωσε τον στρατό τους στους Ρώσους στις 13 Αυγούστου.

Σε αυτή τη φάση και οι δύο εφημερίδες επανέρχονται με κύριο θέμα σε άρθρα γνώμης τον ουγγρικό αγώνα. Η αντιπαράθεση των δύο εφημερίδων οξυνόταν με απευθείας επιθέσεις και

¹⁴ Λεπτομέρειες για τον πόλεμο της Ουγγρικής ανεξαρτησίας βρίσκουμε στο Gagno Gabor, «1848-1849 in Hungary», *Hungarian Studies* 15 (2001), σ. 39-48.

προσβολές για προδοσία και ανθελληνισμό.¹⁵ Γιατί άραγε αυτή η επιστροφή στην επικαιρότητα, όταν η επανάσταση έπνεε τα λούσθια; Η παράδοση αυτή εξέλιξη εξηγείται αν λάβουμε υπόψη μας τη στάση της αγγλικής κοινής γνώμης. Ο αγώνας των Ούγγρων είχε δημιουργήσει μεγάλη συμπάθεια, αφενός λόγω του φιλελεύθερου χαρακτήρα του, αφετέρου, και κυρίως, λόγω της αντιπαράθεσης του με τη Ρωσία, τον κατεξοχήν ανταγωνιστή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας εκείνη την εποχή. Πέρα από τον φόβο για εδαφική εξάπλωση της, υπήρχε και η απέχθεια για το αυταρχικό σύστημα διακυβέρνησης. Οι Ρώσοι δεν θεωρούνταν ότι ανήκαν στην Ευρώπη, αλλά στην βάρβαρη Ασία.¹⁶ Η στερεοτυπική απεικόνιση τους ήταν αυτή του αγροίκου Κοζάκου, στερεότυπο και στάση που υιοθετούσε και η αγγλόφιλη *Ελπίς*.¹⁷ Υπήρχε επομένως ρεύμα υπέρ της Ουγγαρίας και μάλιστα πραγματοποιήθηκε και συζήτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων για αναγνώριση ή όχι της ουγγρικής κυβέρνησης. Αυτή η συζήτηση αποτέλεσε και το έναυσμα για τη νέα σειρά άρθρων από την *Ελπίδα*, καθώς είχε αποκτήσει την εντύπωση ότι η Αγγλία θα επενέβαινε υπέρ των Ούγγρων.¹⁸

Σε αυτό το κλίμα ενθουσιασμού -η *Ελπίς* μαζί με φύλλο της πούλαγε και χάρτη της Ουγγαρίας-¹⁹ η ψυχρή στάση του *Αιώνα* δεν γινόταν ανεχτή. Κατηγορούνταν ευθέως ότι δεν είχε ελληνική συνείδηση, αφού όλοι οι Έλληνες ήταν υπέρ της ελευθερίας, και ότι ήταν όργανο του Ρωσικού Κόμματος. Τον παρομοίαζε με τον αντίστοιχο αυστριακό Τύπο, που ήταν κατά της Ελληνικής επανάστασης, ενώ οι οπαδοί του Ρωσικού κόμματος παρουσιάζοντας ως «κάποιοι φανατικοί αναγνώστες του Αγαθάγγελου και κανένα συναξαριστήν του μεσαίωνος».²⁰ Αnéφερε μάλιστα ότι σε κάποιο καφενείο, ορισμένοι φοιτητές έκαψαν ένα αντίτυπο του *Αιώνα*.²¹

Ο *Αιών* πλέον ήρε την υποστήριξη του στους Ούγγρους και υποστήριζε χωρίς επιφυλάξεις τη ρωσική επέμβαση. Οι Ρώσοι υπακούοντας στον «νόμο της ανάγκης» όπως ανέφερε,²² επενέβησαν για να αποτρέψουν ένα αντιρωσικό σχηματισμό υπό την Αγγλία στα σύνορά τους. Αυτή ήταν μία εξέλιξη που θα συνέφερε την Ελλάδα, δεδομένου ότι οι Ούγγροι θα ήταν αυτομάτως σύμμαχοι των Τούρκων σε αυτόν το σχηματισμό. Οι Ούγγροι ανακηρύσσονταν έτσι εμμέσως ως εχθροί της Ελλάδας. Πέρα όμως από τα κρατικά συμφέροντα, την επέμβαση την επέτασσε ο ανθρωπισμός και η θρησκεία. Οι Ούγγροι, «οι παλαιοί ούτοι Ούννοι και Άβαροι»,²³ όπως του αποκαλούσε πια, καταπίεζαν τους ορθόδοξους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας, διαπράττοντας σφαγές. Αυτό το γεγονός επέτρεψε στον *Αιώνα* να αμφισβητήσει και τον ίδιο τον φιλελεύθερο χαρακτήρα της

¹⁵ Βλ. *Αιών*, 11/8/49, 20/8/49, *Ελπίς*, 3/8/49, 14/8/49.

¹⁶ Λίνα Λούβη, *Η Ευρώπη των Ελλήνων. Πρότυπο, απειλή, προστάτις 1833-1857*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2019, σ. 21.

¹⁷ Στο *Ελπίς*, 10/5/49 κατηγορούσε τους Γάλλους ότι η κυβέρνηση τους είναι υπέρ του Κοζακικού δεσποτισμού.

Επίσης: «Βλέπει τις τον Ιούδα *Αιώνα* αναπετάσσοντα την σημαίαν του Κοζακικού απολυτισμού», 4/9/49, σ.1

¹⁸ Βλ. *ό.π.* 3/8 σ.3.

¹⁹ *Ελπίς*, 8/8/49.

²⁰ *Ελπίς*, 20/8/49 σ.1.

²¹ *Ό.π.*, 3/8 σ.1.

²² «Ο νόμος της ανάγκης», *Αιών*, 6/8/49, σ.1.

²³ Στο ίδιο.

επανάστασης, επομένως και την κύρια πηγή συμπάθειας προς τους Ούγγρους. Πάνω απ' όλα όμως η επέμβαση αυτή της Ρωσίας συνέφερε την Ελλάδα διότι προστάτευε το Ανατολικό πνεύμα έναντι του Δυτικού. Η θέση αυτή του Αιώνα είναι πραγματικά αξιοπρόσεκτη. Ο ελληνισμός ταυτίζεται με το πνεύμα της Ανατολής. Και η Ρωσία, ως ορθόδοξο και ανατολικό κράτος, είναι αυτή που το προστατεύει τόσο από τον βαρβαρισμό της Ασίας όσο και από τις ραδιουργίες της Δύσης. Ανεξαρτησία της Ουγγαρίας θα σήμαινε ότι η Δύση, η Αγγλία δηλαδή, θα εισέβαλε στον χώρο της Ανατολής και θα την απειλούσε.²⁴

Όσο για την *Ελπίδα*, ο *Αιών* ξεκάθαρα και σχεδόν σε κάθε άρθρο την κατηγορούσε για εθελοδοουλία στους Άγγλους. Το ενδιαφέρον της για τους αγώνες υπέρ της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας των εθνών ήταν υποκριτικά. Απλή κάλυψη για να εξυπηρετήσει ξένα συμφέροντα, μη διστάζοντας να διχάσει τον ελληνικό λαό, όπως ακριβώς έκανε η αγγλόφιλη παράταξη και στους εμφυλίους πολέμους στη διάρκεια της Επανάστασης.²⁵

Τι μπορούμε να προσθέσουμε στην κατανόηση του ιδεολογικού πεδίου της περιόδου από αυτήν την αντιπαράθεση; Καταρχάς, διαφαίνεται η σύνδεση των κομμάτων και των οπαδών τους με τις προστάτιδες δυνάμεις καθώς και τα όρια αυτής. Οι ίδιες οι εφημερίδες ισχυρίζονταν ότι δεν υπάκουαν στις ξένες δυνάμεις και ότι έβαζαν τα ελληνικά συμφέροντα πάνω απ' όλα.²⁶ Στήριζαν την εκάστοτε δύναμη μόνο διότι πίστευαν ότι τα συμφέροντά της συνάδουν με τα ελληνικά και μπορούσαν να τα εξυπηρετήσουν. Παράλληλα, σημείωναν ότι δεν θα δίσταζαν να ασκήσουν κριτική στη φίλια δύναμη όταν ένιωθαν ότι, λόγω ενεργειών της, τα ελληνικά συμφέροντα απειλούνται. Ωστόσο, η παραπάνω διαμάχη μάς δείχνει ότι αυτή η σχέση δεν ήταν τόσο νηφάλια όσο ήθελαν να την παρουσιάσουν. Και οι δύο εφημερίδες απέφευγαν να κριτικάρουν τις Προστάτιδες Δυνάμεις, ενώ προσπαθούσαν να υποστηρίξουν τις επιλογές τους πάση θυσία. Τέτοια παθιασμένη θα λέγαμε στήριξη δεν μπορεί να εδράζεται απλά στη διπλωματία. Πρέπει να υπάρχουν βαθύτεροι δεσμοί.

Στην περίπτωση της *Ελπίδος* οι δεσμοί είναι εμφανείς. Ο χαρακτήρας της εφημερίδας και του αρχισυντάκτη της, Κωνσταντίνου Λεβίδη, ήταν ξεκάθαρα ριζοσπαστικά φιλελεύθερος. Η απέχθεια του για τους βασιλείς ήταν έντονη. Σε άρθρο του, συγκρίνει τους βασιλείς της Ευρώπης με τον Ροβεσπιέρο και τον Δαντόν, τους οποίους έβλεπε με συμπάθεια και αποφαινόταν ότι οι πρώτοι ήταν πολύ χειρότεροί τους.²⁷ Οι υπεύθυνοι της τρομοκρατίας της Γαλλικής Επανάστασης δεν επικαλούνταν τόσο εύκολα από κάποιον μη ριζοσπάστη. Λογικό ήταν λοιπόν να νιώθει κοντά στην Αγγλία, την κοιτίδα των φιλελεύθερων αξιών, που διέθετε ένα πρότυπο και -το κυριότερο- σταθερό κοινοβουλευτικό σύστημα, στο οποίο δεν επενέβαινε καθόλου ο βασιλιάς. Πέρα όμως από την

²⁴ Στο ίδιο.

²⁵ Στο ίδιο.

²⁶ Βλ. ενδεικτικά *Αιών*, 14/5/49, σ.1 και *Ελπίς*, 20/8/49, σ.1.

²⁷ *Ελπίς*, 28/5/49, σ.2.

αντίθεση του στη βασιλική εξουσία,, σε αυτήν τη διαμάχη διαφαίνεται και ένα άλλο σημείο σύνδεσης με την Αγγλία: ο σεκιουλαρισμός. Στα άρθρα της *Ελπίδος* εκφράζεται η άποψη ότι η θρησκεία πρέπει να μένει εκτός πολιτικής. Το δήλωνε καθαρά όταν εξέθετε τους λόγους για τους οποίους η Ρωσία δεν έκανε για προστάτης των Ελλήνων: «η θρησκεία δεν είναι το μέσον συνδέσμου των εθνών.»²⁸

Ο *Αιών* και ο αρχισυντάκτης της Ιωάννης Φιλήμων, αποτελούν μια κάπως ιδιάζουσα περίπτωση. Στη βιβλιογραφία οι οπαδοί του Ρωσικού Κόμματος παρουσιάζονται λίγο πολύ ως οι πρώτοι συντηρητικοί, που δεν ήθελαν σύνταγμα και νοιάζονταν μόνο για τα εκκλησιαστικά θέματα.²⁹ Άποψη που ταιριάζει κάπως και με αυτήν της *Ελπίδος*. Στη περίπτωση του *Αιώνα* η εφημερίδα υπήρξε υπέρμαχος των συνταγματικών ελευθεριών τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, καθώς και όλων των επαναστάσεων, ακόμα και της Ουγγρικής, τουλάχιστον σε πρώτη φάση. Δεν μπορούμε να πούμε ότι ήταν λιγότερο φιλελεύθερος από την *Ελπίδα*, πόσω μάλλον συντηρητικός. Πίστευε στην ίδια «πρόοδο του αιώνα» όπως και η αντίπαλη του εφημερίδα. Επομένως τι τον χώριζε από την *Ελπίδα*; Και πώς μπορεί ο φιλελευθερισμός του Φιλήμονα να διαλέγει για προστάτη ένα τόσο αυταρχικό καθεστώς;

Την απάντηση θα μπορούσαμε να τη βρούμε στον ρόλο που δίνει στη θρησκεία. Η θρησκεία, και πιο συγκεκριμένα η ορθοδοξία, θεωρούνταν βασικό συστατικό του κράτους, του ίδιου του χαρακτήρα του έθνους, και έπρεπε να προστατευτεί από τον προτεσταντισμό και τον καθολικισμό. Μην ξεχνάμε ότι πρόκειται για την εποχή της αποικιοκρατίας, όπου η ευρωπαϊκή Δύση εξήγε, πέρα από τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, και τον πολιτισμό της. Ο *Αιών* επομένως ένιωθε ότι από την επιρροή της Αγγλίας απειλείται το έθνος, στη βάση του,. Ίσως αυτό εξέφραζε όταν έγραφε ότι το πνεύμα της Δύσης απειλούσε το πνεύμα της Ανατολής, στο οποίο άνηκε ο Ελληνισμός. Για αυτό και επέλεξε να συμβαδίσει με τη Ρωσία. Γιατί θα προστάτευε όχι απλώς το κράτος, αλλά τον ελληνισμό τον ίδιο από την αλλοίωση και την καταστροφή. Δεν ήταν τυχαίοι οι ηθικοί χαρακτηρισμοί που απέδιδε στις δύο δυνάμεις. Η Ρωσία μπορεί να ήταν υπανάπτυκτη, ήταν όμως τίμια και ειλικρινής σε αντίθεση με τη ραδιουργία και τη διαφθορά της ανεπτυγμένης Δύσης. Εν τέλει όμως, ποια είναι αυτή η Ανατολή για την οποία μιλούσε; Την τοποθετούσε ανάμεσα στις ορδές της Ασίας και τις δολοπλοκίες της Δύσης. Άρα ανήκει στην Ευρώπη ή αυτή ταυτίζεται με τη Δύση; Εντάσσεται σε αυτή η Οθωμανική Αυτοκρατορία; Ποιο είναι ακριβώς το πνεύμα της; Αυτά τα ερωτήματα χρίζουν περαιτέρω διερεύνησης. Ελπίζω ότι η παρούσα ανακοίνωση να έδειξε ότι η αρθρογραφία της εποχής αποτελεί καλή πηγή για μια τέτοια έρευνα και ότι κρύβει αναπάντεχα ευρήματα.

²⁸ *Ελπίς*, 10/5/49, σ.1.

²⁹ Βλ. ενδεικτικά Α. Λούβη, *ό.π.*, σ. 20-22 και Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα (1821-1936)*. τ. Α'. Μτφρ. Θόδωρος Παρασκευόπουλος. Αθήνα: MIET 2004, σ.224.

Πολιτικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ Γερμανίας και ΕΣΣΔ κατά την περίοδο της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1918 – 1933)

Alexander – Christian Kantzias – Rohde

Κατά την περίοδο 1919-1933 αναπτύσσεται σταδιακά μια ιδιαίτερα στενή και πολυεπίπεδη σχέση ανάμεσα στη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση που εκτεινόταν στον διπλωματικό, οικονομικό, επιστημονικό και στρατιωτικό τομέα. Η φαινομενικά παράδοξη αυτή συνεργασία μεταξύ κρατών που είχαν δύο αντιπαραθετικά μεταξύ τους κοινωνικοπολιτικά συστήματα, οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων που την καθιστούσαν όχι μόνο εφικτή, αλλά και επιβεβλημένη. Οι δυο μεγάλες ηττημένες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχαν εξαναγκαστεί σε ταπεινωτικές συνθήκες ειρήνης που τις εξανάγκαζαν να αποχωριστούν σημαντικά τμήματα της επικράτειας τους, βρίσκονταν απομονωμένες πολιτικά και οικονομικά, ενώ ο γερμανικός στρατός είχε συρρικνωθεί και του είχε απαγορευτεί να κατέχει βαρέα όπλα. Παρ' όλα αυτά η προσέγγιση των δύο χωρών δεν υπήρξε ούτε αυτονόητη, ούτε πάντα ομαλή. Όχι μόνο οι διαφορές σε ιδεολογικό επίπεδο, αλλά και οι πολιτικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό των ίδιων των χωρών αυτών δυσκόλευαν την προσέγγιση αυτή, για να μην ξεχνάμε τις εκατέρωθεν προσπάθειες ανατροπής των καθεστώτων της άλλης πλευράς.

Μετά από την αποτυχία των στρατιωτικών επιχειρήσεων ενάντια στη Σοβιετική Ρωσία την άνοιξη του 1919, οι δυτικές δυνάμεις επικεντρώθηκαν στον εμπορικό αποκλεισμό της χώρας, με σκοπό να καταστρέψουν την, έτσι κι αλλιώς αδυνατισμένη, οικονομία της. Εντός των γερμανικών ελίτ υπήρχε έντονος προβληματισμός για το αν η Γερμανία θα έπρεπε να συμμετάσχει στη συμμαχία αυτή, κάτι που απέτρεψε η έντονη δυσaréσκεια για τους όρους της συνθήκης των Βερσαλλιών. Βέβαια, ιδιαίτερα στη Βαλτική, πολλοί Γερμανοί εθνικιστές, οργανωμένοι στα παραστρατιωτικά ελεύθερα τάγματα (Freikorps), πολέμουσαν στο πλευρό των Λευκών, έχοντας μάλιστα πρωτοστατήσει και στην κατάληψη της Ρίγας. Μαζί με τους Λευκούς βρέθηκαν να πολεμούν και πολλές μονάδες του γερμανικού στρατού που είχαν εξαιρεθεί από την εκκένωση των κατειλημμένων εδαφών. Μετά από την οριστική αποτυχία της εισβολής, οι περισσότεροι δεν ακολούθησαν την υποχώρηση των μονάδων τους, αλλά εντάχθηκαν στις γραμμές των Λευκών. Όμως, ως την άνοιξη του 1920 οι δυνάμεις αυτές θα είχαν εκμηδενιστεί.

Κύκλοι της γερμανικής βαριάς βιομηχανίας είχαν από πολύ νωρίς δείξει ενδιαφέρον για συνεργασία με τους Μπολσεβίκους. Το καλοκαίρι του 1919, μια «βιομηχανική αποστολή» επισκέφτηκε τη Μόσχα, με σκοπό να μελετήσει τις βιομηχανικές υποδομές της χώρας. Αλλά και στη ρωσική πλευρά άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι μια συνεργασία με την Γερμανία θα προκαλούσε αντιφάσεις και διαιρέσεις στο στρατόπεδο των καπιταλιστικών κρατών. Σύντομα τα λιμάνια της Βαλτικής ήταν ξανά ανοιχτά και το εμπόριο ανάμεσα στις δύο χώρες άρχισε και πάλι

να ανθίζει. Το προσωρινό εμπορικό σύμφωνο του Μαΐου του 1921 αποτελούσε αναγνώριση του γεγονότος αυτού. Ο χαρακτήρας του βέβαια ήταν βασικά πολιτικός, καθώς αναγνώριζε διπλωματικές αντιπροσωπίες -άρα και την ίδια τη Σοβιετική Ρωσία- από γερμανικής πλευράς. Παρ' όλα αυτά οι διακρατικές σχέσεις εξελίσσονταν αργά εξαιτίας των παλινωδιών της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής και των προσπαθειών των Σοβιετικών να βελτιώσουν τις σχέσεις τους και με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τα συμφέροντα της γερμανικής αστικής τάξης ήταν διασπασμένα. Η ελαφριά βιομηχανία προσανατολιζόταν στις δυτικές αγορές ενώ η βαριά επεδίωκε να διεισδύσει στην τεράστια ρωσική αγορά και να εκμεταλλευτεί τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας της οποίας ήταν άλλωστε από παλιά ο βασικός προμηθευτής τεχνολογικού εξοπλισμού και βιομηχανικών αγαθών της Ρωσίας, καθώς πριν από τον πόλεμο το 47,5% των εισαγωγών και το 29,8% των εξαγωγών της πραγματοποιούνταν από και προς την Γερμανία.¹

Η οριστική λήξη του σοβιετο-πολωνικού πολέμου, τον Μάρτιο του 1921, έφερε νέες εδαφικές απώλειες για τη Ρωσία και πάγωσε τις γερμανικές ελπίδες ανάκτησης των εδαφών που με την Συνθήκη των Βερσαλλιών είχαν παραχωρηθεί στο νεοσύστατο Πολωνικό κράτος. Οι ελπίδες αυτές δημιουργήθηκαν όταν ο κόκκινος στρατός προέλαυνε προς τη Βαρσοβία, σκορπώντας ενθουσιασμό σε πλατιά στρώματα της γερμανικής κοινωνίας που ήλπιζαν ότι Σοβιετικοί θα συνέτριβαν τους Πολωνούς, θα διαμέλιζαν την χώρα τους και θα επέστρεφαν στην Γερμανία τα χαμένα της εδάφη. Στις τάξεις του κόκκινου στρατού πολέμησαν χιλιάδες Γερμανοί εθελοντές, πολλοί από τους οποίους μάλιστα προερχόταν από τον χώρο της ακροδεξιότητας, έχοντας πιθανότατα πολεμήσει το προηγούμενο διάστημα εναντίον των Γερμανών κομμουνιστών.

Τον Μάρτη του 1921 υιοθετείται από τη Μόσχα η Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ). Στόχος της ήταν η αναδιοργάνωση της κατεστραμμένης ρωσικής οικονομίας,² μαζί με την εκτόνωση της διάχυτης κοινωνικής δυσαρέσκειας, ιδίως των μικροαστικών στρωμάτων, μέσω της αποκέντρωσης και της φιλελευθεροποίησης τόσο του αγροτικού, όσο και του βιομηχανικού και του εμπορικού τομέα, εισάγοντας ορισμένα κριτήρια καπιταλιστικής διαχείρισης και λογικής.

Ήταν όμως και απόρροια μιας αντίληψης πως ο σοσιαλισμός δεν μπορούσε να γεννηθεί παρά μονάχα σε μια κοινωνία με ανεπτυγμένη βαριά βιομηχανία, απαραίτητη και για την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου.³ Ταυτόχρονα η ΝΕΠ εκλαμβάνόταν και ως «υποχώρηση», με στόχο την ανασύνταξη δυνάμεων για τη μελλοντική επιτάχυνση της διαδικασίας μετάβασης

¹ Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, Λονδίνο: Macmillan 1963, σ.366.

² Σε εκείνη τη χρονική στιγμή η βιομηχανική παραγωγή έφτανε στο 1/7 και η παραγωγή ακατέργαστου σιδήρου μόλις στο 3% των προπολεμικών επιπέδων βλ. Ζαν Έλλενστειν, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης, Η κατάκτηση της εξουσίας 1917 – 1921*, μτφρ. Βενετία Σταυροπούλου, Αθήνα: Θεμέλιο, 1976-1977, σ.202.

³ Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει εδώ η τοποθέτηση του Λένιν κατά τη συνεδρίαση των κομματικών γραμματέων και υπευθύνων των πυρήνων της πόλης και της επαρχίας της Μόσχας στις 9 Απριλίου του 1921 στην οποία υποστήριξε πως «διαπράξαμε το σφάλμα να επιχειρήσουμε το άμεσο πέρασμα στην κομμουνιστική παραγωγή και κατανομή» βλ. Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ 1η περίοδος 1917-1923*, μτφρ. Κώστας Μαλεβός. Αθήνα: εκδόσεις Κουκκίδα 2010. τ.1 σ. 445.

στον σοσιαλισμό (άρα θα εγκαταλειπόταν αμέσως μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες). Οι Σοβιετικοί πίστευαν πως έπρεπε πρώτα να διδαχθούν από τα ανεπτυγμένα βιομηχανικά έθνη, ιδίως από τους Γερμανούς, στην οποία θα συνυπήρχαν καπιταλιστικές και σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής, μέχρι οι δεύτερες να έχουν αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό που να υπερκεράσουν τις πρώτες.

Ο «ελεγχόμενος καπιταλισμός που θα προέκυπτε θα επέτρεπε τον εξηλεκτρισμό και την εκβιομηχάνιση της χώρας. Επιπλέον ήλπιζαν ότι μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η σοσιαλιστική επανάσταση θα επικρατούσε και σε άλλες χώρες. Καθώς όμως το ενδεχόμενο αυτό απομακρυνόταν, η αύξηση των εμπορευματικών καπιταλιστικών σχέσεων έλαβε τελικά πολύ μεγαλύτερη έκταση από ό,τι αρχικά σχεδιαζόταν. Σταδιακά άρχισε να αποκαθίσταται και η ελευθερία στο εμπόριο βιομηχανικών αγαθών. Το 1921 επετράπη η λειτουργία μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων⁴ και η κατοχή ιδιωτικής περιουσίας, κάτι που επέτρεπε και τη δημιουργία μεικτών εταιριών που θα προέκυπταν από τη σύμπραξη μιας ξένης καπιταλιστικής κοινοπραξίας και μιας υπηρεσίας του σοβιετικού κρατικού μηχανισμού. Είχαν το διπλό πλεονέκτημα ότι αφενός αποκρυβόταν ο εν μέρει κρατικός τους χαρακτήρας, κάτι που παρείχε το νομικό πλαίσιο για την δραστηριοποίηση τους και στο εξωτερικό, και αφετέρου ότι παρέχονταν εγγυήσεις στις επενδύσεις ξένων κεφαλαίων στο σοβιετικό έδαφος.

Οι Ευρωπαίοι έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον καθώς η εκμετάλλευση των πλούσιων πλουτοπαραγωγικών πηγών της Ρωσίας μπορούσε να συμβάλει καθοριστικά στην ανάκαμψη της οικονομίας. Έτσι, από το 1922 και μετά, όταν και είχε διαφανεί ότι το καθεστώς των Μπολσεβίκων θα επιβίωνε, το ερώτημα δεν ήταν πλέον αν οι καπιταλιστικές χώρες θα σύναπταν εμπορικές σχέσεις με τη Σοβιετική Ρωσία, αλλά το τι είδους θα ήταν οι σχέσεις αυτές. Ειδικά για τη Γερμανία, που εκείνο τον καιρό βρισκόταν αντιμέτωπη με μια μεγάλη κρίση υπερπληθωρισμού, άρα αντιμετώπιζε στενότητα κεφαλαίων, το γεγονός ότι οι εταιρίες αυτές δούλευαν με μικρά κεφάλαια και δεν απαιτούσαν μακροπρόθεσμη δέσμευση κεφαλαίων, αποτελούσε ένα ιδιαίτερα ελκυστικό κίνητρο.

Αλλά και οι στρατιωτικές αρχές διαπραγματεύονταν με τις σοβιετικές αρχές, χωρίς πάντα τη γνώση των γερμανικών κυβερνήσεων. Σε σοβιετικό έδαφος θα δημιουργηθούν έτσι σταδιακά μια σχολή τεθωρακισμένων (στο Καζάν), μια σχολή Ικάρων (στο Λιπέτσκ), και ένα εργοστάσιο παραγωγής χημικών αερίων.⁵ Θα δημιουργηθούν ακόμη ένα εργοστάσιο κατασκευής γερμανικών πολεμικών αεροσκαφών, ένα ναυπηγείο υποβρυχίων και ένα εργοστάσιο πυροβόλων και βλημάτων,

⁴ Υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα απασχολούσαν περισσότερους από 10 εργάτες αν διέθεταν μηχανές και 20 εργάτες εάν δεν διέθεταν. Στις 10 Δεκεμβρίου τα εργοστάσια που απασχολούσαν λιγότερους από 10 εργαζόμενους επιστράφηκαν στους παλαιούς τους ιδιοκτήτες, ενώ στις 12 Μάιου 1922 οι σοβιετικοί πολίτες αποκτούσαν το δικαίωμα να ιδρύουν εμπορικές επιχειρήσεις, να υπογράφουν συμβόλαια και να κατέχουν ακίνητη περιουσία, εφόσον αυτή δεν είχε περάσει στον έλεγχο του κράτους βλ. Έλλενστειν, *ό.π.*, σ.205.

⁵ Edward Hallett Carr, *The Foundations of a planned economy 1926-1929*. Λονδίνο: Macmillan 1969, 1978, σ. 42.

το τελευταίο από τον όμιλο Krupp⁶ στον οποίο θα παραχωρηθεί και μια εκτεταμένη περιοχή στη νότια Ρωσία για τη δημιουργία ενός εργοστασίου και ενός πεδίου δοκιμών για αγροτικά μηχανήματα.

Από τον Οκτώβριο του 1921 η Σοβιετική Ρωσία επεδίωκε τη σύγκλιση μιας διεθνούς συνδιάσκεψης για την υπογραφή μιας οριστικής μεταπολεμικής συνθήκης – που βασικά θα σήμαινε την αναγνώριση της χώρας και των κυριαρχικών της δικαιωμάτων. Όμως, στη Συνδιάσκεψη της Γένοβας, τον Απρίλιο του 1922, τόσο αυτή όσο και η Γερμανία είχαν αποκλειστεί, γεγονός που όξυνε τη δυσарέσκεια τους. Το σχέδιο των Σοβιετικών για την ειρήνη και τον αφοπλισμό είχε απορριφθεί. Από την πλευρά τους, εκείνοι είχαν απορρίψει τις αξιώσεις των Δυτικών για επιστροφή των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων που πριν από την επανάσταση ανήκαν σε Ευρωπαίους. Έτσι, Σοβιετική Ένωση και Γερμανία υπέγραψαν τη συνθήκη του Ραπάλλο, στην οποία οι Γερμανοί, μεταξύ άλλων, δεσμεύονταν ότι δεν θα συμμετείχαν σε κανένα διεθνές σχήμα εκμετάλλευσης των ρωσικών πλουτοπαραγωγικών πηγών. Επιπλέον, αποφασίστηκε η δημιουργία ενός κοινού οικονομικού μετώπου, που περιελάμβανε τη γερμανική συμμετοχή στις μεικτές επιχειρήσεις. Τέλος, συμφωνήθηκε η αμοιβαία παραίτηση από όλες τις οικονομικές απαιτήσεις, περιλαμβανομένων και της καταβολής αποζημιώσεων για τις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις που ανήκαν σε Γερμανούς πολίτες και υιοθετήθηκε η ρήτρα του «μάλλον ευνοούμενου κράτους», η οποία όριζε ότι «τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεώνονταν να παρέχουν και μεταξύ τους την ίδια ευνοϊκή μεταχείριση που παρέχουν σε οποιοδήποτε τρίτο κράτος».⁷

Το 1923 ήταν η χρονιά κορύφωσης της μεταπολεμικής κρίσης της Γερμανίας, που έφερε την χώρα στα πρόθυρα της διάλυσης. Ο πληθωρισμός είχε απαξιώσει το νόμισμα, οι Γάλλοι είχαν καταλάβει την περιοχή του Ρουρ, ενώ αυτονομιστικά κινήματα διεκδικούσαν την απόσχιση διαφόρων επαρχιών. Οι πολίτες έχαναν όλο και περισσότερο την πίστη τους στη δυνατότητα της δημοκρατίας να διασφαλίσει το μέλλον της χώρας. Όμως, οι εκτιμήσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς για επανάσταση δεν επιβεβαιώθηκαν και η εξέγερση των Γερμανών κομμουνιστών γνώρισε αιματηρή καταστολή, κάτι που οδήγησε και στο προσωρινό πάγωμα των σχέσεων των δύο χωρών.

Η Μόσχα προσανατολίστηκε εντονότερα στην υποστήριξη επαναστατικών και αυτονομιστικών κινήματων στην Ασία, όπως για παράδειγμα στην Ινδία, την Περσία και το Αφγανιστάν, κάτι που σήμαινε την άμεση αντιπαράθεση με τη Μεγάλη Βρετανία. Από το 1924 τα εσωτερικά ζητήματα κερδίζουν σε σημασία. Η θεωρία του «σοσιαλισμού σε μια χώρα», έδειχνε να προσφέρει ένα σαφές και αισιόδοξο πλαίσιο για την επίτευξη των οικονομικών στόχων, ήταν όμως παράλληλα και μια «θεωρία της ανάγκης», αναγνώριση του γεγονότος ότι η πολυαναμενόμενη

⁶ Έλλενστειν, ό.π., σ. 238.

⁷ Χάινριχ Α. Βίνκλερ, *Βαϊμάρη. Η ανάληψη δημοκρατία*, μτφρ. Αντζή Σαλταμπάση, Αθήνα: Πόλις 2012, σ. 101.

παγκόσμια επανάσταση δεν είχε ακόμη εκδηλωθεί και ότι η Σοβιετική Ένωση συνέχιζε να είναι διεθνώς απομονωμένη. Τον Μάιο εκείνης της χρονιάς ξέσπασε μια νέα κρίση όταν ο καταζητούμενος Γερμανός κομμουνιστής Bozenhard ζήτησε καταφύγιο στη σοβιετική εμπορική αντιπροσωπεία του Βερολίνου. Παρά το γεγονός ότι το κτίριο της αντιπροσωπείας θεωρούνταν σοβιετικό έδαφος, η αστυνομία εισέβαλε στο εσωτερικό του, συνέλαβε τον Bozenhard και ερεύνησε τα γραφεία της. Η σοβιετική κυβέρνηση διέκοψε αμέσως τις εμπορικές σχέσεις με τη Γερμανία και προχώρησε στο κλείσιμο της αντιπροσωπείας.

Στις 26 Οκτωβρίου δυο Γερμανοί φοιτητές που επισκέπτονταν την ΕΣΣΔ συλλαμβάνονται στην Μόσχα και καταδικάζονται ως κατάσκοποι. Η υπόθεση αυτή ήταν σε άμεση συνάρτηση με μια δίκη που θα ξεκινούσε στις 10 Φεβρουαρίου του 1925 στη Λειψία, στην οποία κατηγορούμενοι ήταν πράκτορες των σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών (OGPU), οι οποίοι κατηγορούνταν ότι σχεδίασαν και εκτέλεσαν μια σειρά δολοφονιών και άλλων εγκληματικών ενεργειών εντός του γερμανικού εδάφους. Ο βασικός κατηγορούμενος ήταν ο P.S Skoblevisky , ο οποίος είχε παίξει ηγετικό ρόλο στην εξέγερση του Οκτωβρίου του 1923. Στις 22 Απριλίου το δικαστήριο θα καταδικάσει τον Skoblevisky και δυο Γερμανούς πολίτες σε θάνατο. Το καλοκαίρι η σοβιετική δικαιοσύνη θα προχωρήσει στην αναψηλάφηση της υπόθεσης των δύο φοιτητών, αποδίδοντας τους πλέον και κατηγορίες για το ότι σχεδίαζαν να δολοφονήσουν τον Στάλιν και τον Τρότσκι, κατηγορίες που ήταν σχεδόν ταυτόσημες με εκείνες εναντίων του Skoblevisky. Στις 3 Ιουλίου το δικαστήριο καταδίκασε σε θάνατο τους δύο φοιτητές, η ποινή τους όμως (όπως και εκείνη του Skoblevisky) δεν θα εκτελεστεί.

Το 1925 η Μόσχα παρατηρούσε με έντονη ανησυχία την ολοένα και στενότερη συνεργασία μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας και Ηνωμένων Πολιτειών, αποκρυσταλλωμένη στο σχέδιο Dawes, με το οποίο η αποπληρωμή των πολεμικών επανορθώσεων προσδενόταν στις αποδόσεις της Γερμανικής οικονομίας. Η Μεγάλη Βρετανία είχε απορρίψει τις Σοβιετικές προτάσεις για την υπογραφή μιας διακρατικής συμφωνίας, ενώ η εκλογή του γηραιού στρατάρχη Hindenburg στην θέση του προέδρου του Ράιχ ενέτεινε ακόμη περισσότερο τις ανησυχίες της Μόσχας για το μέλλον των σχέσεων της με την Γερμανία, αλλά και για τα διεθνή πράγματα, δεδομένης και της κακής κατάστασης του κόκκινου στρατού. Τα επόμενα χρόνια πολλοί Γερμανοί στρατιωτικοί θα συμβάλλουν αποφασιστικά στον εκσυγχρονισμό και την εκπαίδευση του.

Το σημαντικότερο γεγονός της χρονιάς είναι η διεθνής Συνδιάσκεψη του Λοκάρνο, που κατέληξε στην υπογραφή μιας σειράς συμφωνιών, στον πυρήνα των οποίων βρισκόταν μια συνθήκη με την οποία η Γερμανία από την μια και η Γαλλία και το Βέλγιο από την άλλη δεσμεύονταν να μην καταφύγουν στη βία για αλλαγή των συνόρων τους. Η Γερμανία αναγνώριζε ότι η κοιλάδα του Ρήνου αποτελούσε αποστρατικοποιημένη ζώνη, ενώ στην ανατολική Ευρώπη αφηνόταν ανοιχτό το ενδεχόμενο μιας ειρηνικής αναθεώρησης της συνθήκης των Βερσαλλιών προς

όφελος της. Μετά και την αποδοχή της στην Κοινωνία των Εθνών η χώρα επέστρεφε οριστικά στη διεθνή σκηνή. Στο περιθώριο του Λοκάρνο η Γερμανία υπέγραψε και μια νέα συμφωνία με τη Σοβιετική Ένωση στη Μόσχα που στόχευε στην αποκατάσταση του διακρατικού εμπορίου στα προπολεμικά επίπεδα και αναγνώριζε το σοβιετικό μονοπώλιο στο εξωτερικό εμπόριο. Το πιο σημαντικό σημείο της όμως ήταν η παροχή ενός βραχυπρόθεσμου δανείου ύψους 100 εκατομμυρίων μάρκων προς τη σοβιετική κυβέρνηση μέσω των γερμανικών τραπεζών.⁸

Τα αποτελέσματα του Λοκάρνο ενέτειναν ακόμη περισσότερο τις ανησυχίες των Σοβιετικών.⁵ Για να διασκεδάσει τις ανησυχίες τους, η Γερμανία υπέγραψε στις 24 Απριλίου 1926 την συμφωνία του Βερολίνου, με την οποία οι δύο πλευρές δεσμεύονταν για αμοιβαία ουδετερότητα στην περίπτωση που κάποια από τις δύο δεχόταν απρόκλητη επίθεση από κάποια τρίτη χώρα. Ταυτόχρονα δεσμεύονταν να μην συμμετάσχουν σε κανενός είδους συμμαχία που θα επέβαλλε στο άλλο μέρος οικονομικό αποκλεισμό, ακόμα και αν αυτός οργανωνόταν από την Κοινωνία των Εθνών. Τον Αύγουστο υπογράφηκε μια ακόμη συμφωνία για παροχή ενός δανείου 300 εκατομμυρίων μάρκων στη Σοβιετική Ένωση για την αγορά γερμανικού βιομηχανικού εξοπλισμού.⁹

Το 1927 οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών θα γνωρίσουν μια νέα ανάπτυξη, με τη γερμανική κυβέρνηση να προβαίνει στην παροχή εγγυήσεων ύψους 330 εκατομμυρίων μάρκων για τις γερμανικές εξαγωγές. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους, οι Σοβιετικοί θα εξασφαλίσουν ένα ακόμη δάνειο 315 εκατομμυρίων μάρκων, με την προϋπόθεση το ποσό αυτό να χρησιμοποιηθεί για την αγορά γερμανικών βιομηχανικών προϊόντων.¹⁰ Τα αιτήματα για μεγαλύτερα δάνεια ωστόσο θα απορριφθούν. Το 1928, χρονιά υιοθέτησης του Α' Πενταετούς Πλάνου, οι διακρατικές σχέσεις θα κορυφωθούν. Η εκτίμηση πλέον ήταν ότι η Σοβιετική Ένωση θα βρισκόταν για καιρό ακόμα διεθνώς απομονωμένη, αντιμετωπίζοντας μάλιστα τον κίνδυνο να εμπλακεί σε πόλεμο με τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Επιπλέον, η χώρα δεν ήθελε να στηρίζεται κυρίως στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων προς τις καπιταλιστικές χώρες και επεδίωκε να απεμπλακεί από την έντονη εξάρτηση από τα γερμανικά κεφάλαια.¹¹

Εκείνη την περίοδο ήρθε και η παραδοχή ότι η ΝΕΠ δεν είχε καταφέρει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα τα οποία κλήθηκε να επιλύσει. Στη γεωργία μπορεί να επέτρεψε μια αναγέννηση, η χώρα όμως εξακολουθούσε να εισάγει σιτηρά, ενώ δεν είχε καταφέρει και να προσελκύσει ξένες επενδύσεις στο βαθμό που το επιθυμούσαν οι Μπολσεβίκοι. Βασικά όμως δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει την κατάρρευση των εξαγωγών. Έτσι η άποψη ότι η Σοβιετική Ένωση έπρεπε να

⁸ Το δάνειο αυτό θα αποπληρωνόταν σε δύο δόσεις, τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1926 και θα είχε επιτόκιο 81,5%, βλ. Edward Hallett Carr, *Socialism in one country 1924-1926*, Λονδίνο: Macmillan 1964, σ. 279.

⁹ Στο ίδιο

¹⁰ Edward Hallet Carr, *The Foundations of a planned economy 1926-1929*, Λονδίνο: Macmillan 1978, σ. 49

¹¹ Αν και στα 1928-29 αντιστοιχούσαν μόλις στο 40% των προπολεμικών κεφαλαίων, χωρίς ποτέ να παίξουν σημαντικό ρόλο στη σοβιετική οικονομία.

προχωρήσει στην εκβιομηχάνιση στηριζόμενη κυρίως στις δικές της δυνάμεις έβρισκε ολοένα και μεγαλύτερη απήχηση.

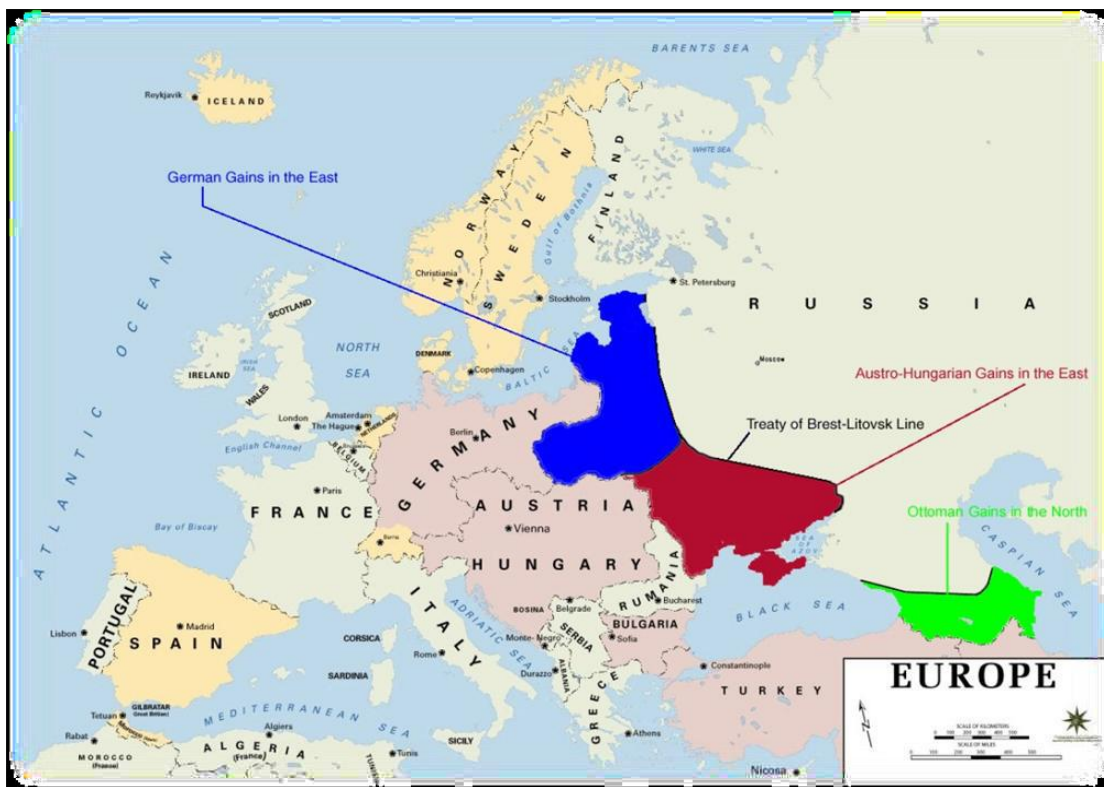
Με το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης διαλύεται το ευρωπαϊκό σύστημα δυνάμεων που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται από το 1924. Η αυξανόμενη δύναμη των εθνικοσοσιαλιστών προκάλεσε μεγάλη αβεβαιότητα στη Σοβιετική Ένωση και ενέτεινε τόσο τις προσπάθειες προσέγγισης της με άλλες δυνάμεις όσο και τη στροφή προς την Ασία, στηρίζοντας το εθνικιστικό Kouamitang στην Κίνα, αλλά και τη δημιουργία κομμουνιστικής κυβέρνησης στην επαρχία Kuangsi τον Δεκέμβριο του 1931. Αντίστοιχα η απαλλαγή της Γερμανίας από την αποπληρωμή πολεμικών επανορθώσεων, αρχικά με το σχέδιο Young και κατόπιν με τη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης τον Ιούλιο του 1932, η αναγνώριση του δικαιώματος επανεξοπλισμού της τον Νοέμβριο του ίδιου έτους και η αποχώρηση των συμμαχικών στρατευμάτων από την Ρηνανία τον Ιούνιο του 1930, είναι το αποτέλεσμα μιας ουσιαστικής προσέγγισης της με την Δύση.

Παρ' όλα αυτά οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών θα εξακολουθήσουν να είναι ιδιαίτερα στενές. Την πενταετία 28-33 δεκάδες χιλιάδες Γερμανοί μηχανικοί και ειδικευμένοι εργάτες εργάστηκαν στη Σοβιετική ενώ οι γερμανικές εξαγωγές γνώρισαν νέα ανάπτυξη. Τον Απρίλιο του 1929 μια αποστολή βιομηχάνων και επισήμων επισκέφτηκε τη Μόσχα και το λιμάνι του Königsberg. Αντίθετα, η φιλοξενία μεγάλων αντιπροσωπειών Γερμανών εργατών, όπως εκείνες που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1925, 1926 και 1927, ταίριαζαν λιγότερο στο νέο σχήμα και δεν επαναλήφθηκαν. Τον Αύγουστο του 1931 υπογράφηκε ένα νέο εμπορικό σύμφωνο το οποίο προέβλεπε νέες παραγγελίες προς τη βιομηχανία ύψους 300 εκατομμυρίων μάρκων. Αλλά και η συνεργασία στον στρατιωτικό τομέα συνεχίστηκε απρόσκοπτα, περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων και τις αμοιβαίες επισκέψεις ανώτερων στρατιωτικών με σκοπό στρατιωτικές ασκήσεις και την ανταλλαγή συμπερασμάτων.

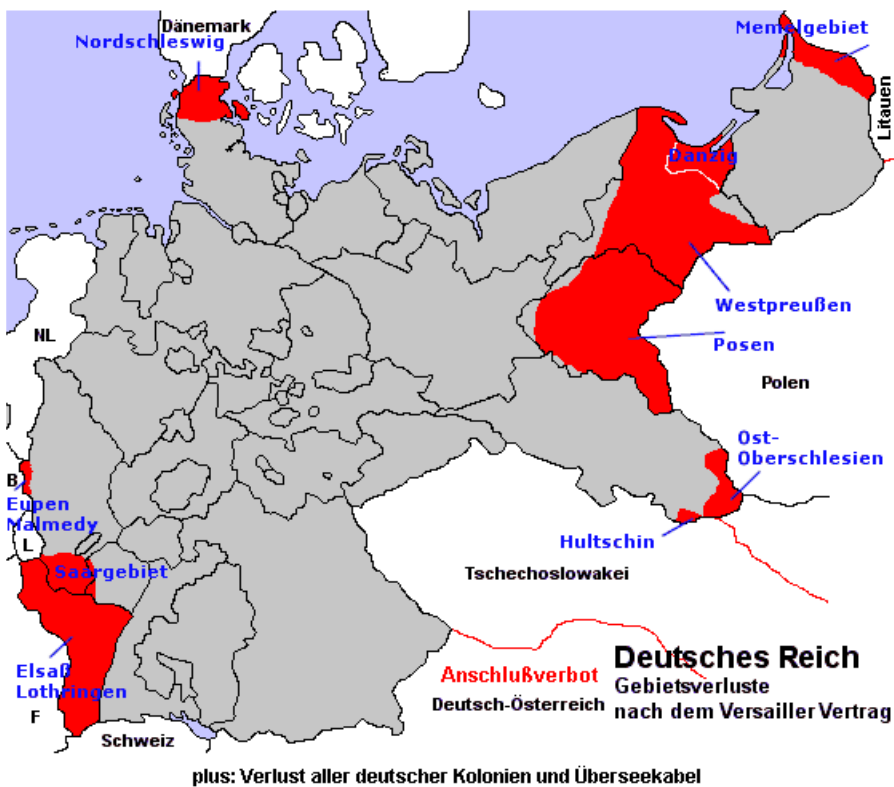
Σε όλη αυτή την περίοδο οι Μπολσεβίκοι βρίσκονταν αντιμέτωποι με μια δυσεπίλυτη αντίφαση ανάμεσα στην αναμονή και τη διάθεση υποβοήθησης της παγκόσμιας επανάστασης, και την ανάγκη συνεργασίας με τις καπιταλιστικές χώρες για τη σταθεροποίηση της επανάστασης στην ίδια τη Ρωσία. Υπό το πρίσμα αυτό, τα περισσότερα οικονομικά μέτρα που ελήφθησαν από τους Μπολσεβίκους (πολεμικός κομμουνισμός, NEΠ, Α' πενταετής πλάνο) είχαν έναν προσωρινό χαρακτήρα, μέχρι η χώρα να καταφέρει να σταθεί στα πόδια της. Από την άλλη, η Γερμανία αντιλαμβανόταν τη συνεργασία με τη Ρωσία κυρίως υπό το πρίσμα της άσκησης πιέσεων προς τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις για την επιστροφή της στο διεθνές οικονομικό και διπλωματικό σύστημα. Η συνεργασία των δύο χωρών συνεπώς δεν μπορούσε παρά να είναι προσωρινή, ένα αποτέλεσμα περισσότερο ανάγκης και όχι επιλογής.

Στις αρχές του 1933, τόσο η Γερμανία όσο και η ΕΣΣΔ ήταν σαφώς ισχυροποιημένες, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, έχοντας ξεπεράσει τα περισσότερα από τα προβλήματα που

τις ταλάνιζαν στις αρχές της δεκαετίας του '20. Και οι δύο χώρες ευνοήθηκαν από τη συνεργασία αυτή, αναβαθμίζοντας τον ρόλο τους στη διεθνή σκηνή και αποκομίζοντας σημαντικά οφέλη για τις οικονομίες τους. Τον Ιανουάριο του 1933, το μήνα που ξεκινούσε η εδραίωση της εξουσίας των εθνικοσοσιαλιστών στην Γερμανία, η ΕΣΣΔ και οι ΗΠΑ προχωρούσαν στην σύναψη επίσημων διπλωματικών σχέσεων.

Εικόνα 1. Η Ευρώπη μετά από την ειρήνη του Μπρεστ-Λιτοφσκ

Εικόνα 2. Η Γερμανία μετά από την συνθήκη των Βερσαλλιών

Εικόνα 3. Σοβιετικά εδάφη κατεχόμενα από ξένους το 1919

Εικόνα 4. Η Ευρώπη πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914)

Εικόνα 5. Η Ευρώπη μετά από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1919)

Η κρίση της Αβησσυνίας και η απειλή του επερχόμενου πολέμου μέσα από τις σελίδες του ελληνικού Τύπου (1935-1936)

Δημήτρης Ντούρος

Πρόλογος

Προς τα τέλη του 1933, η αποχώρηση της ναζιστικής Γερμανίας από την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ) και η διαφαινόμενη αποτυχία της Διάσκεψης του Αφοπλισμού είχαν προκαλέσει δικαιολογημένα την ανησυχία της διεθνούς κοινότητας. Δύο χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 1935, η εισβολή της φασιστικής Ιταλίας στην Αβησσυνία (σημερινή Αιθιοπία) επιτάχυνε την κατάρρευση του συστήματος συλλογικής ασφάλειας και έπληξε ανεπανόρθωτα την αξιοπιστία της ΚτΕ. Παράλληλα με τα γεγονότα της Αβησσυνίας, στην Ελλάδα εκτυλισσόταν μια οξεία πολιτική κρίση. Στις 10 Οκτωβρίου 1935, ο Γεώργιος Κονδύλης ανέλαβε την εξουσία ύστερα από πραξικόπημα των Ενόπλων Δυνάμεων εναντίον της κυβέρνησης Τσαλδάρη. Το άκρως διαβλητό δημοψήφισμα που ακολούθησε στις 3 Νοεμβρίου επικύρωσε την παλινόρθωση της μοναρχίας, η οποία παρουσιαζόταν από τους βασιλόφρονες ως εχέγγυο της απαραίτητης πολιτικής σταθερότητας εν όψει των εξωτερικών κινδύνων.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η αλληλεπίδραση του διεθνούς διπλωματικού πεδίου με την ελληνική πολιτική πραγματικότητα είναι κάθε άλλο παρά αυτονόητη, η παρούσα εργασία¹ επιχειρεί να εξετάσει την πρόσληψη της αβησσυνιακής κρίσης από τον ελληνικό Τύπο, έχοντας ένα διττό στόχο: αφενός να αναδείξει τη συσχέτισή της με τις εγχώριες εξελίξεις και την εργαλειοποίησή της στον πολιτικό λόγο υπέρ της παλινόρθωσης της βασιλείας, αφετέρου να την εντάξει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, δηλαδή στη διαρκώς εντεινόμενη ανησυχία της ελληνικής κοινής γνώμης σχετικά με το ενδεχόμενο ενός νέου πολέμου στα μέσα της δεκαετίας του '30.

Το ιστορικό πλαίσιο

Οι απαρχές της ιταλο-αιθιοπικής σύγκρουσης ανιχνεύονται στα τέλη του 19ου αιώνα και τον αποικιακό ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων στην αφρικανική ήπειρο. Μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, οι Ιταλοί είχαν επεκταθεί στην Ερυθραία, τη Σομαλία και τη Λιβύη, όμως η ήττα τους στον Α΄ Ιταλο-αιθιοπικό πόλεμο (1895-1896) έλαβε τις διαστάσεις μιας μεγάλης εθνικής ταπείνωσης.² Μολονότι η Ιταλία βρέθηκε στο στρατόπεδο των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου

¹ Η παρούσα μελέτη αποτελεί τμήμα ενός κεφαλαίου της υπό εκπόνηση διδακτορικής μου διατριβής, με τίτλο «Κρίση και Διχασμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (1932-1936): η πολιτική συζήτηση και ο κοινωνικός προβληματισμός», η οποία υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «2η Προκήρυξη Υποτροφιών ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για Υποψήφιους Διδάκτορες» (Αριθμός Υποτροφίας: 344).

² Edward M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία: ο δυτικός πολιτισμός - νεότεροι χρόνοι*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2006, σ. 690-693.

Πολέμου, οι εδαφικές της βλέψεις δεν ικανοποιήθηκαν πλήρως, καλλιεργώντας έτσι τον μύθο της «ακρωτηριασμένης νίκης».³ Το αφήγημα αυτό εξέθρεψε τον ιταλικό αναθεωρητισμό, ειδικά μετά από την εγκαθίδρυση του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι.⁴ Στη δεκαετία του '30, η ιμπεριαλιστική εξωτερική πολιτική της Ιταλίας ήρθε σε άμεση σύγκρουση όχι μόνο με τις αρχές της ΚτΕ, αλλά και με την κυρίαρχη θέση της Μεγάλης Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο.⁵

Τον Δεκέμβριο του 1934, μια μεθοριακή σύγκρουση μεταξύ της Αιθιοπίας και της ιταλοκρατούμενης Σομαλίας προκάλεσε μια σοβαρή διπλωματική κρίση, δίνοντας στον Μουσολίνι την αφορμή να απειλήσει ανοιχτά την Αιθιοπία με πόλεμο. Στις αρχές του επόμενου έτους, το ιταλο-αιθιοπικό ζήτημα διεθνοποιήθηκε, μετά την προσφυγή του Αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ στο Συμβούλιο της ΚτΕ εναντίον της ιταλικής επιθετικότητας. Παράλληλα, για την επίλυση της κρίσης ανελήφθησαν διπλωματικές πρωτοβουλίες από τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία. Όμως ούτε οι δυσλειτουργικές επιτροπές διαιτησίας της ΚτΕ, ούτε οι διακρατικές διαπραγματεύσεις είχαν κάποιο αποτέλεσμα. Τους θερινούς μήνες του 1935 είχε πλέον καταστεί προφανές ότι ο Μουσολίνι επεδίωκε να υποτάξει τους Αιθίοπες με τη δύναμη των όπλων.⁶ Εξίσου αναποτελεσματική εκ μέρους της ΚτΕ αποδείχθηκε η απειλή των κυρώσεων. Τον Σεπτέμβριο του 1935, παρότι προετοιμάζονταν για κάθε ενδεχόμενο, τόσο οι Βρετανοί όσο και οι Γάλλοι δεν επιθυμούσαν να ριψοκινδυνεύσουν έναν γενικευμένο πόλεμο με ανυπολόγιστες προεκτάσεις στη Μεσόγειο για χάρη μιας χώρας στην οποία δεν διακυβεύονταν άμεσα τα ζωτικά τους συμφέροντα.⁷

Η ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία ξεκίνησε το πρωινό της 3ης Οκτωβρίου 1935, χωρίς καν να έχει προηγηθεί η επίσημη κήρυξη του πολέμου. Χαρακτηρίζοντας την Ιταλία ως «επιτιθέμενο κράτος», η ΚτΕ έλαβε μια εβδομάδα αργότερα την απόφαση για την επιβολή των κυρώσεων, οι οποίες όμως ελάχιστα επηρέασαν την εξέλιξη του πολέμου. Από την πλευρά του, ο Μουσολίνι προσδοκούσε μια ταχεία επικράτηση, προκειμένου να αποφύγει περαιτέρω διεθνείς περιπλοκές. Παρά τη σθεναρή αντίσταση των Αιθιόπων, η υπεροχή των Ιταλών ήταν συντριπτική. Στις 9 Μαΐου 1936, ο ιταλικός στρατός εισήλθε στην πρωτεύουσα, Αντίς Αμπέμπα, και λίγο αργότερα ο Μουσολίνι ανήγγειλε θριαμβευτικά την κατάκτηση της Αβησσυνίας.⁸

Η κάλυψη του πολέμου από τον ελληνικό Τύπο

Από τις αρχές του 1935, όταν το ιταλο-αιθιοπικό ζήτημα αρχίζει να ανακινείται στα διεθνή

³ Robert Mallett, *Mussolini in Ethiopia (1919-1935): The Origins of Fascist Italy's African War*, New York: Cambridge University Press 2015, σ. 7.

⁴ James H. Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the interwar period 1918-1940*, Connecticut: Praeger, 1997, σ. 101-102.

⁵ Ένας ακόμη ορατός κίνδυνος για την ειρήνη στην Ευρώπη διαφαινόταν μετά την αποχώρηση της ναζιστικής Γερμανίας από την ΚτΕ τον Οκτώβριο του 1933. Βλ. Zara Steiner, *The Triumph of the Dark: European International History (1933-1939)*, Oxford: Oxford University Press 2011, σ. 42-45.

⁶ Μανόλης Κούμας, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική και το ζήτημα της ασφάλειας στη νοτιοανατολική Ευρώπη (1933-1936)*, Αθήνα: Σιδέρης 2010, σ. 379-380.

⁷ J. Burgwyn, *ό.π.*, σ. 117-119.

⁸ Piers Brendon, *The Dark Valley: A panorama of the 1930s*, London: Jonathan Cape 2000, σ. 280.

φόρα, στις σελίδες του ελληνικού Τύπου αποτυπώνεται το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για τις διπλωματικές ζυμώσεις στην Ευρώπη. Περί τα μέσα Φεβρουαρίου, το ενδεχόμενο μιας ρήξης που θα οδηγούσε τις δύο χώρες σε πόλεμο φάνταζε ολοένα και πιο πιθανό. Τις ημέρες εκείνες, τα σχετικά ρεπορτάζ των αθηναϊκών εφημερίδων αναδείκνυαν την κρισιμότητα των περιστάσεων, επιχειρώντας να αναλύσουν τα βαθύτερα αίτια της κρίσης.⁹ Στα τέλη Ιουνίου, ο πόλεμος μεταξύ των δύο χωρών παρουσιαζόταν ως αναπόφευκτος, σύμφωνα και με τις ανταποκρίσεις του ευρωπαϊκού Τύπου. Έτσι, η *Πρωΐα* επιχειρούσε να προβλέψει την έκβαση της σύρραξης, ενώ το *Ελεύθερον Βήμα*, φιλοξενώντας άρθρα Βρετανών πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων, σκιαγραφούσε τις θέσεις των αντιμαχόμενων πλευρών.¹⁰ Ακόμη, ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στις κινήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στη διπλωματική σκακιέρα, ενώ δεν έλειπαν ακόμα και εκτενείς έρευνες περιηγητικού τύπου για τη «μυστηριώδη» χώρα της Αβησσυνίας, όπως αυτή που δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Αθηναϊκή*.¹¹

Οι απειλές του Μουσολίνι τόσο προς την Αβησσυνία όσο και προς τη διεθνή κοινότητα δικαιολογούσαν απόλυτα την απαισιοδοξία των δημοσιευμάτων. Τη στιγμή, λοιπόν, που οι διπλωματικοί κύκλοι επιχειρούσαν να αποτρέψουν τη σύγκρουση, η κρίση της Αβησσυνίας παρουσιαζόταν ως η θρυαλλίδα ενός νέου μεγάλου πολέμου και η χώρα παρομοιαζόταν με το Σαράγεβο, παραπέμποντας στα γεγονότα του 1914.¹² Όταν, στα τέλη Σεπτεμβρίου, κάθε προσπάθεια για ειρηνική επίλυση του ιταλο-αιθιοπικού ζητήματος είχε εξαντληθεί και ο πόλεμος βρισκόταν προ των πυλών, τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, επιχειρούσαν μέσω εντυπωσιοθηρικών πολεμικών εικόνων να προσελκύσουν το αναγνωστικό κοινό.¹³

Με την έναρξη των εχθροπραξιών, η σχετική ειδησεογραφία κατέλαβε μεγάλο μέρος των πρωτοσελίδων του αθηναϊκού Τύπου και η εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων καλύφθηκε με εκτενέστατες ανταποκρίσεις και φωτογραφικά ρεπορτάζ σε καθημερινή βάση.¹⁴ Όσον αφορά τη θέση της Ελλάδας έναντι του ιταλο-αιθιοπικού πολέμου, η στάση του Τύπου παρέμενε κατά βάση ουδέτερη. Αυτό που απασχολούσε περισσότερο τον δημόσιο λόγο ήταν η πιθανότητα μιας ευρύτερης σύρραξης στη Μεσόγειο. Παρότι, από τα φύλλα που εξετάζουμε, μόνο η *Εστία* έσπευσε εξαρχής να ταχθεί ανοιχτά υπέρ της σύνταξης της Ελλάδας στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας,

⁹ «Προς ρήξιν Ιταλίας και Αβησσυνίας; Αι συμφωνίαι της Ρώμης. Η ιταλική κινητοποίησης», *Έθνος*, 12/2/1935, σ. 1. «Ιταλία και Αβησσυνία εις τας παραμονάς πολέμου. Ο φιλοπόλεμος οργανισμός εκυρίευσεν και τας δύο χώρας», *Ελληνικόν Μέλλον*, 13/2/1935, σ. 1. «Τα βαθύτερα αίτια της απειλουμένης συρράξεως Ιταλίας και Αβησσυνίας», *Πρωΐα*, σ. 1, 13/2/1935.

¹⁰ «Ποία θα είνε η έκβασις ενδεχομένης Ιταλοαιθιοπικής συρράξεως;», *Πρωΐα*, 26/6/1935, σ. 1. «Εάν γίνη πόλεμος εις Αβησσυνίαν», *Ελεύθερον Βήμα*, 18/7/1935, σ. 1. «Πώς θα δράση η Ιταλία», *Ελεύθερον Βήμα*, 19/7/1935, σ. 1.

¹¹ «Εις την αφιλόξενον χώραν του Αυτοκράτορος Σελασιέ», *Αθηναϊκή*, 12/7/1935, σ. 1.

¹² «Αβησσυνία, το νέον Σεράγεβον του 1935», *Ελεύθερος Άνθρωπος*, 8/9/1935, σ. 1.

¹³ «Ο πόλεμος απειλεί την Ευρώπην! Αι προσπάθειαι υπέρ της ειρήνης καταρρέουν. Ο αγγλικός κολοσσός εστράφη ήδη κατά της Ιταλίας», *Ελληνικόν Μέλλον*, 19/9/1935, σ. 1. «Από στιγμήν εις στιγμήν αναμένεται να κροτήση το τηλεβόλον. Ο Μουσσολίνι παρασύρει την ανθρωπότητα εις νέον άγριον αιματοκύλισμα», *Ελεύθερος Άνθρωπος*, 20/9/1935, σ. 1.

¹⁴ «Αι πρώται κλαγγαί των όπλων. Η έναρξις ιταλικής εισβολής εις την Αβησσυνίαν», *Καθημερινή*, 3/10/1935, σ. 3. «Φωτογραφικόν ρεπορτάζ από τα γεγονότα που συνταράσσουν όλον τον κόσμον», *Ακρόπολις*, 6/10/1935, σ. 1.

τόσο η *Καθημερινή* όσο και η *Πρωΐα* υπαινίσσονταν την ίδια στρατηγική επιλογή.¹⁵ Η αντίθεση στον ιταλικό αναθεωρητισμό εκπορευόταν άλλωστε και από την ένταξη της χώρας στο τετραμερές Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934.¹⁶

Οι εγχώριες πολιτικές εξελίξεις (Μάρτιος-Νοέμβριος 1935)

Όσον αφορά την εγχώρια πολιτική πραγματικότητα στα μέσα του 1935, η ατμόσφαιρα ήταν εξίσου τεταμένη. Η αποτυχία του βενιζελικού κινήματος της 1ης Μαρτίου και οι εκκαθαρίσεις που επακολούθησαν στον κρατικό μηχανισμό και τις Ένοπλες Δυνάμεις, είχαν ως αποτέλεσμα την πλήρη κυριαρχία των αντιβενιζελικών στο πολιτικό σκηνικό. Η σπουδαιότερη όμως συνέπεια του κινήματος ήταν η αναμόχλευση του πολιτειακού ζητήματος.¹⁷ Παρά την επικράτησή του υπέρ της Ένωσης Βασιλοφρόνων στις εκλογές της 9ης Ιουνίου, ο πρωθυπουργός Παναγής Τσαλδάρης υποχωρούσε διαρκώς στην πίεση των αδιαλλάκτων και τον Ιούλιο αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων να συναινέσει στη διεξαγωγή δημοψηφίσματος.¹⁸

Οι παράγοντες που εργάζονταν στα παρασκήνια υπέρ της παλινόρθωσης της βασιλείας, εντός και εκτός συνόρων, ήταν αυτοί που επιτάχυναν τις εξελίξεις.¹⁹ Στις 10 Οκτωβρίου 1935, οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων απαίτησαν την άμεση επαναφορά της βασιλείας και εξανάγκασαν την κυβέρνηση σε παραίτηση. Μετά το πραξικόπημα, ο Υπουργός Στρατιωτικών, Γ. Κονδύλης ανέλαβε την εξουσία και κατήγγησε το αβασίλευτο πολίτευμα μέσω ψηφίσματος της Εθνοσυνέλευσης. Η μεταπολίτευση ολοκληρώθηκε με το δημοψήφισμα της 3ης Νοεμβρίου, όπου η μεγάλης έκτασης νοθεία, σε συνδυασμό με την αποχή των δημοκρατικών, οδήγησε στο εξωπραγματικό 98% υπέρ της επανόδου του βασιλιά. Έτσι, στις 25 Νοεμβρίου, ο Γεώργιος Β' επέστρεψε στην Ελλάδα.²⁰

Οι «διεθνείς περιπλοκές» ως επιχείρημα υπέρ της παλινόρθωσης της βασιλείας

Το καλοκαίρι του 1935, ο συνδυασμός της πολιτειακής εκκρεμότητας με την απειλή του πολέμου στην Αφρική ή τη Μεσόγειο δημιουργούσε ένα έντονο κλίμα ανασφάλειας στην Ελλάδα, το οποίο αποτυπωνόταν ανάγλυφα στις σελίδες του Τύπου. Τη στιγμή που ο βενιζελικός κόσμος βρισκόταν ουσιαστικά υπό διωγμό, η αντιβενιζελική κοινή γνώμη μονοπωλούσε σχεδόν τον δημόσιο διάλογο, προβάλλοντας τις «διεθνείς περιπλοκές» ως επιχείρημα υπέρ της παλινόρθωσης της βασιλείας. Ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές της, ο εκδότης της *Καθημερινής*, Γεώργιος Βλάχος,

¹⁵ «Η Ελλάς έναντι του πολέμου», *Καθημερινή*, 20/9/1935, σ. 1. «Ο κύβος ερρίφθη», *Πρωΐα*, 3/10/1935, σ. 1.

¹⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Αθήνα: Εστία 1992, σ. 234-245.

¹⁷ Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940* (τόμος Β'), Αθήνα: Κάκτος 1997, σ. 343-358.

¹⁸ Γεώργιος Βούρος, *Παναγής Τσαλδάρης (1867-1936)*, Αθήνα: Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία 1955, σ. 511-518.

¹⁹ Γεώργιος Μοσχόπουλος, *Από την παλινόρθωση στη βασιλο-μεταξική δικτατορία 1935-1940: Φως στα παρασκήνια*, Αθήνα: Χριστάκης 1999, σ. 37-45.

²⁰ Γεώργιος Πεσμαζόγλου, *Γύρω από την παλινόρθωσιν του 1935*, Αθήνα: Ίκαρος 1950, σ. 75-86.

σημείωνε ότι η διαμάχη περί του πολιτειακού ήταν απολύτως περιττή την ώρα που διακυβευόταν η εθνική ασφάλεια εν όψει του πολέμου. Εφόσον η κυβέρνηση είχε πλέον ταχθεί υπέρ της επιστροφής του Γεωργίου, αυτός έπρεπε να επανέλθει το συντομότερο δυνατόν «*διότι ο διεθνής ορίζων ζοφούται και κίνδυνος υπάρχει να μας εύρουν τα γεγονότα βυζαντινολογούντας*».²¹

Η ιταλική επίθεση εναντίον της Αβησσυνίας ενίσχυσε την παραπάνω θέση. Σε πολύ πιο ακραίο τόνο, ο Νικόλαος Κρανιωτάκης επεσήμανε την ανάγκη «*να έλθη αμέσως ο Βασιλεύς, να αποκτήση αρχηγόν το Έθνος, να αρχίση πάραυτα η εργασία δια την συντονωτάτην συγκρότησιν των εθνικών Δυνάμεων*». Λίγο παρακάτω, ο ίδιος συμπλήρωνε: «*Το να υπολογίζωμεν τι θα ειπούν οι βενιζελικοί, ή να καθηλωθώμεν εις την λέξιν «δημοψήφισμα» (...) και να αφήνωμεν δια ταύτα, το Έθνος απειλούμενον από αμέσους κινδύνους, δεν θα ήτο μόνον μωρία. Θα ήτο έγκλημα. Άλλωστε, οι βενιζελοκομμουνισταί, οι οποίοι έχουν ήδη αποκηρύξει το δημοψήφισμα, θα λένουν, ούτως ή άλλως, ό,τι θέλουν -μέχρις ου κόψωμεν την γλώσσαν των*».²² Περισσότερο διαλλακτική εμφανιζόταν η Πρωΐα, των αδελφών Πεσμαζόγλου, κατά την οποία η «ομόνοια» και η «περισυλλογή» του πολιτικού κόσμου ήταν βασικά προαπαιτούμενα για την αντιμετώπιση των εξωτερικών κινδύνων. Η άμεση διενέργεια του δημοψηφίσματος επιβαλλόταν από την επείγουσα προτεραιότητα της «*ανασυντάξεως του έθνους περίξ του βασιλέως του*». Από την άλλη πλευρά, η Ακρόπολις πρότεινε την αναβολή του δημοψηφίσματος «*μέχρις ότου καθαρίση ο διεθνής ορίζων από τα πυκνά νέφη, τα οποία προμηνύουν μίαν τρομακτικήν και άνευ προηγουμένου καταιγίδα*».²³

Στην αντίπερα όχθη, τα βενιζελικά φύλλα χρησιμοποιούσαν την έννοια της εθνικής ενότητας αντιδιαστέλλοντάς την με την παλινόρθωση του Γεωργίου Β', η οποία αναμενόταν να οδηγήσει σε μια «*τυραννικήν βασιλικήν δικτατορίαν*».²⁴ Ύστερα όμως από τα γεγονότα της 10ης Οκτωβρίου, η πολυπόθητη «συμφιλίωση» εμφανίστηκε και στο λεξιλόγιο του Γ. Βλάχου, σύμφωνα με τον οποίο η επάνοδος του βασιλιά θα σήμαινε «*την απαρχήν μιας νέας εθνικής ζωής*».²⁵ Όσον αφορά τον βενιζελικό Τύπο, αξίζει να σημειωθεί πως η λογοκρισία του βραχύβιου δικτατορικού καθεστώτος του Κονδύλη επέβαλλε την «αφωνία» του *Ελευθέρου Βήματος* στα ζητήματα της εσωτερικής επικαιρότητας. Έτσι, μέχρι και την επαύριο του δημοψηφίσματος, τα πρωτοσέλιδα άρθρα της εφημερίδας αναφέρονταν αποκλειστικά στην εξέλιξη του πολέμου στην Αβησσυνία και τις διπλωματικές του προεκτάσεις.²⁶ Περί τα μέσα Νοεμβρίου, εξίσου εντυπωσιακή ήταν και η ευθυγράμμιση της εφημερίδας με την αλλαγή της στάσης του εξόριστου Βενιζέλου υπέρ της αποδοχής των τετελεσμένων. Οι «εξωτερικοί κίνδυνοι» και η επιτακτική ανάγκη της εθνικής

²¹ «Με γοργότητα», *Καθημερινή*, 26/9/1935, σ. 1.

²² «Οι Αιθίοπες», *Ο Τύπος*, 3/10/1935, σ. 1.

²³ «Η ειρήνη του κόσμου εν κινδύνω! Και αν ερωτάτε δι' ημάς ο χορός καλά κρατεί!!», *Ακρόπολις*, 8/10/1935, σ. 1.

²⁴ «Βασιλεία ή Εθνική ακεραιότης;», *Ελεύθερον Βήμα*, 7/10/1935, σ. 1.

²⁵ «Το χάος», *Καθημερινή*, 11/10/1935, σ. 1.

²⁶ Η θέση της εφημερίδας επί των γεγονότων των παρελθόντων μηνών εκτίθεται στο φύλλο της 6ης Νοεμβρίου. Βλ. «Η περίοδος της τρομοκρατίας», *Ελεύθερον Βήμα*, 6/11/1935, σ. 1.

ενότητας δικαιολογούσαν πλέον την ανεκτική στάση των βενιζελικών απέναντι στον Γεώργιο Β', εφόσον ο ίδιος υποσχόταν την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος ισονομίας και απέρριπτε κάθε ενδεχόμενο δικτατορικών πειραματισμών μετά την επιστροφή του στη χώρα.²⁷

Επίλογος

Συνοψίζοντας, ενώ ο πόλεμος στην Αβησσυνία έβαινε προς το τέλος του, η είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στην αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας στις 7 Μαρτίου 1936 έστρεψε τα φώτα της επικαιρότητας μακριά από την ανατολική Αφρική. Σε γεωστρατηγικό επίπεδο, η αναδίπλωση της Βρετανίας από την Ανατολική Μεσόγειο στην ηπειρωτική Ευρώπη ενόψει της γερμανικής απειλής, κατέληξε προς όφελος της ιταλικής επέκτασης στην Αβησσυνία.²⁸ Όσον αφορά την ελληνική εξωτερική πολιτική, η επάνοδος του Γεωργίου Β' ενίσχυσε τον φιλοβρετανικό προσανατολισμό της χώρας, ενώ οι ίδιοι οι Βρετανοί έβλεπαν στο πρόσωπό του βασιλιά τον καλύτερο εγγυητή των συμφερόντων τους στην περιοχή.²⁹

Εν κατακλείδι, οι δυσμενείς εξελίξεις στην ευρωπαϊκή διπλωματία επέδρασαν καταλυτικά στην εξέλιξη της εγχώριας πολιτικής πραγματικότητας μετά τα μέσα του 1935. Η υπόθεση ότι ο «διεθνής παράγων» λειτούργησε καθοριστικά ως προς τη διαμόρφωση των εσωτερικών συσχετισμών ενισχύεται μάλιστα και από τα γεγονότα του επόμενου έτους. Αρχικά, η κρίση της Ρηνανίας συνέπεσε με την περίοδο της μετεκλογικής αστάθειας στην Ελλάδα. Στη συγκυρία αυτή, η αδυναμία σχηματισμού βιώσιμης κυβέρνησης αναδείκνυε κατά πολλούς τα αδιέξοδα του κοινοβουλευτισμού, τη στιγμή που η χώρα κινδύνευε και πάλι να βρεθεί απροετοίμαστη εν μέσω ενός ευρωπαϊκού πολέμου. Εν συνεχεία, η έκρηξη του ισπανικού εμφυλίου στις 17 Ιουλίου ενίσχυσε την επιχειρηματολογία του πρωθυπουργού, πλέον, Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος χρησιμοποίησε τη θεωρία του «κομμουνιστικού κινδύνου» για να δικαιολογήσει την επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου.³⁰ Φαίνεται λοιπόν ότι η κοινή απόφαση του Μεταξά και του Γεωργίου Β' σχετιζόταν άμεσα και με τις «διεθνείς περιπλοκές». Βλέποντας τον πόλεμο να

²⁷ «Ο κ. Ελ. Βενιζέλος συνεπής προς παλαιότερας του αντιλήψεις επί του καθεστωτικού. Ο ανεπιφύλακτος μέχρις εσχάτων αγών του είχε ως προϋπόθεσιν την εγκαθίδρυσιν βασιλικής δικτατορίας και όχι συνταγματικής βασιλείας ως υπόσχεται ο Βασιλεύς», *Ελεύθερον Βήμα*, 25/11/1935, σ. 1.

²⁸ Sotiris Rizas, «Geopolitics and Domestic Politics: Greece's Policy Towards the Great Powers During the Unravelling of the Inter-War Order, 1934–1936», *Contemporary European History* 20/2 (2011), σ. 153.

²⁹ Η ανάγκη πολιτικής σταθερότητας στην Ελλάδα ήταν ένα εκ των κριτηρίων που καθόριζαν τη χάραξη της βρετανικής πολιτικής. Για το λόγο αυτό, αν και δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν την ξεκάθαρη ανάμειξη των Βρετανών στις κινήσεις που οδήγησαν στην παλινόρθωση, αυτοί σίγουρα είδαν στο πρόσωπο του Γεωργίου τον παράγοντα σταθερότητας που διακαώς αναζητούσαν. Ενώ λοιπόν απέφυγαν να πάρουν ανοιχτά θέση στο δημονήφισμα, δέχθηκαν με ικανοποίηση το αποτέλεσμα. Βλ. Ιωάννης Κολιόπουλος, *Η δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του '40: Οι σχέσεις της Ελλάδος με τη Βρετανία (1935-1941)*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1996, σ. 40-45.

³⁰ Ο Ιωάννης Μεταξάς διορίστηκε Υπουργός Στρατιωτικών από τον Γεώργιο Β' στις 5 Μαρτίου 1936, με σκοπό να πατάξει τον διχασμό στο στράτευμα, αλλά και να προετοιμάσει την άμυνα της χώρας εν όψει του εξωτερικού κινδύνου. Στα μέσα Απριλίου, μετά τον θάνατο του πρωθυπουργού, Κ. Δεμερτζή, ο Μεταξάς ανέλαβε και την πρωθυπουργία. Μετά την εξέγερση του Μαΐου στη Θεσσαλονίκη, ο ίδιος χρησιμοποίησε το φάσμα της -δήθεν επικείμενης- κομμουνιστικής επανάστασης, ως δείγμα της οποίας ανέφερε τα γεγονότα της Ισπανίας, για να δικαιολογήσει την δικτατορική εκτροπή. Βλ. Γ. Δαφνής, *ό.π.*, σ. 391-421.

πλησιάζει, ο βασιλιάς έθετε ως απόλυτη προτεραιότητα την αμυντική προπαρασκευή της χώρας, υπό μία στιβαρή διακυβέρνηση που θα διασφάλιζε την εθνική ομοψυχία και θα κατασίγαζε την κοινωνική αναταραχή. Από τη στιγμή που η κληρονομιά του Εθνικού Διχασμού ήταν τόσο ισχυρή ώστε να αποτρέπει τη συνεννόηση του πολιτικού κόσμου, η δικτατορία του Μεταξά φάνταζε ως μια θεμιτή λύση στο πολιτικό αδιέξοδο.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Συνεργασία, ανταγωνισμός, ρήξη και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ κρατών

Πρόγραμμα ημερίδας:

10.45 – 11.00 Χαιρετισμοί

Ευάνθης Χατζηβασιλείου (Καθηγητής Ιστορίας του Μεταπολεμικού Κόσμου, Πρόεδρος του τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

Κωνσταντίνος Ράπτης (Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης Ευρωπαϊκής Ιστορίας, Διευθυντής Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

Βαγγέλης Ζιώγας (Μεταπτυχιακός φοιτητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής του Συλλόγου Μεταπτυχιακών Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

11.00 – 12.15 1η Συνεδρία.

Συντονιστής: Νικόλαος Κωστούρακης

Ευάγγελος Παπαναστασίου: *Πολιτική και διπλωματία στη Μικρά Ασία τον 12ο αι. Μανουήλ Α΄ Κομνηνός, Κιλίτζ Αρσλάν Β΄ και ο τουρκομανικός παράγοντας.*

Όλγα Σ. Βλάχου: *Οι δίγλωσσοι άνδρες ως πρεσβευτές και μυστικοί πράκτορες στις διπλωματικές σχέσεις του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου με την Δύση.*

Γιώργος Μαργαρόνης: *Σχέσεις Μιχαήλ Η΄ και Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με τα Ισπανικά Βασίλεια.*

12.30 – 14.00 2η Συνεδρία.

Συντονιστής: Ευάγγελος Παπαναστασίου

Νικόλαος Κωστούρακης: *Ο βυζαντινοβουλγαρικός ανταγωνισμός στα Βαλκάνια επί Ανδρονίκου Β΄ (1282-1328).*

Γιώργος Μιχαηλίδης: *Η αποστολή του Θεόδωρου Μετοχίτη στη Σερβική αυλή των Σκοπίων το 1299. Το ταξίδι και οι διαπραγματεύσεις μέσα από τον «Πρεσβευτικό» του Θεόδωρου Μετοχίτη.*

Ιωάννης Ζουμπούλογλου: *Βυζάντιο και Οθωμανοί επί Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (1391-1425): μια περίοδος εναλλασσόμενων «διακρατικών» σχέσεων.*

14.00 – 16.00 Διάλειμμα

16.00 – 17.15 3η Συνεδρία.

Συντονίστρια: Αναστασία Καλαντζή

Σίμων Βεκρής: Προσλήψεις της ευρωπαϊκής διπλωματίας στην Ελλάδα.
Η διαμάχη των εφημερίδων «Ελπίς» και «Αιών» γύρω από τον Ουγγρικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας (1849).

Γιώργος Χαραλάμπους: Ιρλανδικό Ζήτημα, Μεγάλη Βρετανία και διπλωματία: Η ίδρυση του Ελεύθερου Ιρλανδικού Κράτους και ο Ιρλανδικός Εμφύλιος Πόλεμος.

17.30 – 19.00 4η Συνεδρία.

Συντονιστής: Δημήτρης Γαρρής

Αλεξάντερ Κάντζιας – Ρόντε: Πολιτικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ Γερμανίας και ΕΣΣΔ κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1918-1933).

Δημήτρης Ντούρος: Η κρίση της Αβησσυνίας και η απειλή του επερχόμενου πολέμου μέσα από τις σελίδες του ελληνικού Τύπου (1935-1936).

Σπύρος Νταουντάκης: Η εποχή του "Παρδαλού". Το "Ελληνικό Πρόβλημα" μέσα από τις γελοιογραφίες του Φωκίωνα Δημητριάδη (1945-1947).

Επιστημονική επιτροπή Συλλόγου Μεταπτυχιακών Φοιτητριών/Φοιτητών Α΄ και Β΄ κύκλου Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ: Βαγγέλης Ζιώγας, Νικόλαος Κωστούρακης, Αλέξανδρος Μακρής, Λάμπρος Τζίμας
Οργανωτική υποστήριξη: Δημήτρης Γαρρής
Σχεδιασμός αφίσας και φυλλαδίων: Αγγελική Κοντού